

Romano džaniben

časopis romistických studií | 21. ročník | **1/2014**

Počet Rómov v Turci v dobových a súčasných štatistikách²

Abstract

On the basis of archival documents, historical literature and contemporary research the article quantifies the number of Roms living in Turiec region in Slovakia between years 1893–2013. In the same time the study detects communities of Roms in concrete villages and towns. Different types of reports, surveys and inventories accounting the Roms are distinguished between those based on the perception of the majority from census data, where residents had the opportunity to sign up for Romani / Gypsy nationality. The outcomes of the research call attention to three phenomena: a) fundamental difference in the number of Roms dependent on the process of gathering the data, b) discontinuity of Romani settlements in large number of villages, c) Romani settlements started to be significantly more concentrated in last 120 years. Working hypotheses are proposed for all described phenomena.

Keywords

Romani settlement, ethnicity, statistics, census data, Turiec region, Slovakia

¹ Lucia Seglová je kurátorkou Múzea rómskej kultúry na Slovensku, Slovenské národné múzeum Martin a vedecko-výskumná pracovníčka Ústavu rómskych štúdií, Prešovská univerzita v Prešove.
E-mail: lucia.seglova@gmail.com

² Text je súčasťou riešenia čiastkovej vedecko-výskumnej úlohy SNM – EM v Martine „Výber rómskych obydľí z Turca“, ktorá je súčasťou „Historicko-etnografických štúdií expozičných skupín, usadlostí a objektov v Múzeu slovenskej dediny“. Prvá prehľadová štúdia bola uverejnená v roku 2004 (Čižmáriková).

Úvod³

Jednou z podmienok výskumu histórie Rómov na Slovensku je poznanie základných demografických informácií o Rómoch žijúcich na Slovensku. Cieľom štúdie bolo zozbierať základné informácie o obyvateľoch Turca, ktorých je možné s adekvátnym spresnením a vysvetlením označiť za Rómov. Na začiatok prinášame výberový prehľad diskusií v odbornej literatúre o etnických štatistikách zbierajúcich informácie o Rómoch. Ako upozorňuje množstvo literatúry inšpirovanej prácami Michela Foucaulta a Pierra Bourdieu, demografické štatistiky, sčítania a rôzne súpisy predstavujú účinnú technológiu, ktorou štát a iné organizácie počítajú, klasifikujú a identifikujú subjekty, občanov a klientov, a ktorá má hlboké dôsledky pre sebavnímanie klasifikovaných. Na jednej strane tak súpisy a sčítania vytvárajú kategórie, v rámci ktorých je možné číselne vyjadriť sociálne javy či vzťahy, na druhej strane sa však ľudia vytvoreným kategóriám spontánne prispôsobujú. Priradenie konkrétneho človeka k určitej kategórii preto môže mať závažné dôsledky (Brubaker, 2004: 34; Rose, 1991).⁴

V súvislosti so zbieraním etnických štatistík má veľa ľudí „...*historicky odôvodniteľný pocit, že dáta o etnicite ich môžu nejakým spôsobom ohroziť*“ (Škobla, 2008: 11). Existuje množstvo literatúry o spôsoboch a dôsledkoch zbierania etnických štatistík. Teoretické vnímanie etnicity sa zmenilo, a zdá sa, že štatistické modely, t.j. metodologické spôsoby akými zbierame etnické dáta, často zaostávajú za teoretickým pochopením etnicity (Rughinis, 2001). Konštruktivistické a subjektivistické vnímanie etnicity nahradilo objektivistické a esencialistické prístupy. Konštruktivistické prístupy vychádzajú z predpokladu, že identita sa vytvára (konštruuje), je meniteľná a závislá od kontextu (Kiliánová, 2009: 15). Etnická identita je vnímaná ako dôsledok pripisovania etnických kategórií sebe a iným. Subjektivistické prístupy definujú etnickú identitu, nie v termínoch objektívne existujúcich spoločných črt, ale v termínoch presvedčení, vnímania, porozumenia a identifikácie jednotlivcov, čoho dôsledkom je rastúci záujem o procesy kategorizácie a klasifikácie (Brubaker, 2004: 31; Kiliánová, 2009: 31-32). Presvedčenie, vnímanie a identifikácia jednotlivcov sa môže meniť v závislosti od skupín, v ktorých sa jednotlivci pohybujú, rovnako ako v závislosti od priebehu života jednotlivcov.

Mnohé skupiny sú na základe svojej sociálnej pozície reálne znevýhodnené. Nové požiadavky skupín, ktoré sa vnímajú ako separátne a znevýhodnené „...*sú založené na ich práve rozhodnúť sa byť odlišní (zachovať si svoju odlišnosť – oddeľenosť) a definovať túto odlišnosť vlastnými slovami*“ (Tajfel, 1995: 11). Právo definovať vlastnú odlišnosť a spôsob, akým sú etnické štatistiky zbierané a interpreto-

³ Autorka ďakuje recenzentom a redaktorky Helene Sadílkovej za inšpiratívne pripomienky.

⁴ Citácie a parafrázy anglických textov sú prekladmi autorky.

vané, sú na sebe vzájomne závislé. V súčasnosti môžeme rozlíšiť dva hlavné štýly pri štatistickom zisťovaní etnicity: analytický prístup mapujúci zložky etnicity, čo predstavuje kombináciu údajov o občianstve, krajine narodenia, národnosti jednotlivca a jeho rodičov, materinskom jazyku, náboženskej príslušnosti alebo migrantskom statuse, a syntetický prístup, ktorý zdôrazňuje subjektívny pocit príslušnosti jednotlivca k etnickej komunite ako hlavné kritérium (Rughinis, 2001).⁵

Literatúre o štatistickom zisťovaní rómskej etnicity dominuje diskusia o používaní pripísanej rómskej etnicity vo forme indikátora. Vo všeobecnosti je pripísanie rómskej etnicity, či už miestnymi rómskymi alebo nerómskymi autoritami, alebo samotnými anketármi, považované za sporné (Aspinal, 2001; Babusik, 2004; Kotvanová, 2012; Rughinis, 2001; Škobla 2008). Štúdie ukazujú dôležité rozdiely medzi etnicitou pripísanou inými a deklarovanou etnicitou jednotlivca. Približne dve tretiny opýtaných, ktorí boli anketármi označení za Rómov v Maďarsku a Rumunsku, sa sami za Rómov nepovažovali. (Ahmed, 2004; Ahmed, 2006; Ladányi, 2001: 79).⁶ Podobná disproporcia existuje aj na Slovensku, medzi údajom o počte Rómov na základe deklarovanej etnicity v pravidelnom sčítaní obyvateľov v roku 2011 (105 738) a počtom Rómov zisteným Atlasom rómskych komunít 2013 (402 840). Ako zistili výskumy amerických bádateľiek, je klasifikačný proces u tzv. „*racialized groups*“, ako sú Rómovia vo východnej Európe, vonkajší (pripísaný inými) a vylučujúci (vylučujúci možnosť byť súčasne aj Rómom aj iným). Naproti tomu klasifikácia iných etnických skupín je pre individuá voliteľná a vo všeobecnosti inkluzívna (Ahmed, 2006: 2). Časť expertov naďalej legitimizuje ako indikátor pripísanú etnicitu a používa ho ako efektívny spôsob zbierania etnických dát (Babusik, 2004). Etnické štatistiky sú zásadné pri popise rôznych foriem diskriminácie, ako aj pri efektívnom plánovaní verejných politík.

Pramene a literatúra, z ktorých štúdia čerpá, používajú ako indikátor dva druhy údajov. Častejšie je pripísanie etnicity lokálnymi autoritami, menej nachádzame deklarovanie etnicity jednotlivcami. S analytickým prístupom mapujúcim zložky etnicity sme sa na Slovensku nestretli.

Zhromaždený materiál je výsledkom archívneho, bibliografického a terénneho výskumu o Rómoch žijúcich v Turci v rokoch 1893 - 2013. Pôvodne bola štúdia zamýšľaná ako prvá ucelená správa o sídlach obývaných Rómami v medzivojnovom a vojnovom období, a mala byť založená na archívnom výskume.⁷ V roku

⁵ Rughinis pomenúva a venuje sa tretiemu modelu merania etnicity. Nazýva ho dimenzionálnym modelom, ktorý uznáva viaceré aspekty etnickej príslušnosti a konceptualizuje ich ako dimenzie etnicity. Ako príklad udáva škálu na meranie etnicity amerických Číňanov pozostávajúcu z interných (kognitívnych, morálnych a afektívnych) a externých aspektov (ako sú používanie jazyka, dodržiavanie tradícií alebo zloženie priateľských sietí) (Rughinis, 2001).

⁶ Zistenia sú založené na analýze výskumu „Poverty, Ethnicity and Gender in Transitional Society“ z roku 2000.

⁷ Preštudované boli prezidiálne a administratívne spisy Okresného úradu v Martine inventarizované ako rómske záležitosti. Okresný úrad bol najvyšším štátnym úradom pre okres Martin v rokoch 1923 - 1945.

2013 sa autorka zúčastnila prieskumu v rámci aktualizácie Atlasu rómskych komunít na Slovensku v niektorých sídlach Turca. Na základe prieskumu bolo sledované časové obdobie predĺžené. Zdrojom chýbajúcich dát pre staršie obdobie ako aj pre medziobdobie rokov 1945 - 2010 sa stala dostupná štatistická a historická literatúra. Ako východisko bol zvolený rok 1893, do ktorého sa datuje celouhorský súpis Rómov (Czigányösszeírás, 1895).⁸ V súpise boli „...*po prvýkrát použité rôzne spôsoby zodpovedania otázky, kto je Róm*“ (Jurová, 2010). Sledované obdobie uzatvárajú informácie o súčasnom stave rómskych komunít v Turci podľa zistení Atlasu 2013 (Atlas, 2014).

Štúdia sústreďuje dva typy údajov. Zisťuje počet Rómov v celom regióne. A pokiaľ to pramene umožňujú, lokalizuje jednotlivé Rómami obývané sídla a určuje veľkosť jednotlivých komunít, ktoré sú za rôznych okolností označované ako rómske. Zdrojom údajov sú rôzne typy správ, súpisov, zisťovaní a sčítaní, ktoré sú štatistickými dátami len v širšom slova zmysle.

Okrem úvodu a záveru sa štúdia člení na tri kapitoly. Prvá kapitola prináša informácie o zastúpení Rómov v regióne v celoslovenskom kontexte v minulosti a dnes. Pre správne pochopenie jednotlivých štatistických údajov je zásadný vývoj administratívneho členenia regiónu. Najviac údajov pochádza zo správ a zistení predstaviteľov štátnych úradov, samosprávy a bezpečnostných zložiek. Obvody ako aj samotné inštitúcie, ktoré poskytovali informácie o populácii v danom obvode, sa v priebehu 20. storočia menili. Aby sme v časovom horizonte 120 rokov sledovali a porovnávali stále rovnaké lokality, je kontrola územnej pôsobnosti jednotlivých inštitúcií, ktoré informácie zbierajú, zásadná. Aj z uvedeného dôvodu druhá kapitola popisuje ciele a spôsoby, akými boli jednotlivé štatistické údaje získané. Tretia kapitola prináša vo forme tabuliek a komentárov k tabuľkám konkrétne štatistické údaje a na základe údajov v jednotlivých tabuľkách sa člení na niekoľko podkapitol. Jednotlivé komentáre k tabuľkám poskytujú základné vysvetlivky k tabuľkám a sumarizujú niektoré dôležité tendencie vyplývajúce zo zistených dát. Súčasťou štúdie je päť máp zobrazujúcich absolútny počet Rómov v jednotlivých sídlach regiónu na základe súpisov (t.j. na základe pripísanej etnicity) z rokov 1924, 1944, 1968, 2010 resp. 2013 a na základe sčítania obyvateľov z roku 2011.

8 Súpis používal dobový výraz Cigáni. Až do roku 1989 väčšina súpisov a sčítaní Rómov používala termín Cigáni, resp. cigánska národnosť. Pokiaľ text popisuje okolnosti vzniku týchto súpisov a sčítaní, alebo pracuje s dátami z týchto štatistik, používa dobový termín Cigán, cigánska národnosť. Rovnako, pokiaľ cituje alebo parafrázuje autorov, ktorí tento termín použili. V úvodzovkách je termín „cigán“ a pod. uvedený v prípade, pokiaľ je priamou citáciou z archívnych prameňov alebo literatúry. V ostatných prípadoch je v texte použitý termín Rómovia, rómsky, rómska národnosť.

1. Charakteristika regiónu

V celouhorskom súpise z roku 1893 bol Turiec jedným z regiónov s najnižším zastúpením Rómov. Zo 63 uhorských žúp sa s 0,59 % podielom Rómov na celkovom obyvateľstve župy umiestnil tesne za Liptovskou a Trenčianskou župou na 58. mieste. Zo žúp nachádzajúcich sa dnes na území Slovenska, menšie zastúpenie Rómov vykazovala len Oravská župa (Czigányösszeírás, 1895: 22). Podiel Rómov na všetkom obyvateľstve Uhorska bol v porovnaní s Turčianskou župou trojnásobný a predstavoval podľa súpisu 1,8 %. V súčasnosti je prepočítavanie percentuálneho zastúpenia Rómov podľa pôvodných žúp komplikované, pretože mnohé župy boli vznikom Československa v roku 1918 rozdelené a dnes sú súčasťou viacerých štátov. Z hľadiska príspevku je možné zmysluplne porovnať percentuálne zastúpenie Rómov v jednotlivých okresoch. Okresy Martin a Turčianske Teplice, ktoré tradične tvorili Turčiansku župu, sú aj dnes okresmi⁹ s výrazne podpriemerným zastúpením Rómov. Podľa Atlasu 2013 tvoria Rómovia 7,44 % zo všetkého obyvateľstva na Slovensku. V okrese Martin Rómovia tvoria 2,07 % všetkých obyvateľov a v okrese Turčianske Teplice 1,62 %. Medzi 72 porovnávanými okresmi na Slovensku¹⁰ okres Martin zaujal 58. miesto a okres Turčianske Teplice až 63. miesto v poradí podľa percentuálneho zastúpenia Rómov.¹¹

Administratívne región v rokoch 1893 - 2013 tvorilo, s výnimkou rokov druhej svetovej vojny, identické územie. Do roku 1923 bol región totožný s Turčianskou župou, ktorá sa skladala z dvoch okresov. V rokoch 1923 - 2013 sa Turiec stal súčasťou rôznych väčších administratívnych celkov (Retrospektívny, 1978; Kronika, 1999) a územie župy bolo striedavo súčasťou jedného okresu (Martin) alebo dvoch okresov (Martin a Turčianske Teplice). Územie bývalej župy Turiec tvorili dva okresy od polovice 19. storočia do roku 1923, v rokoch 1950 - 1961, a opäť od roku 1996 dodnes, kedy sú oba okresy súčasťou Žilinského samosprávneho kraja. V medziobdobiach bol región tvorený jedným okresom so sídlom v Martine (Retrospektívny, 1978). Súčasnú vzájomnú hranicu oboch okresov sa odlišujú od pôvodných hraníc pred rokom 1923. K okresu Martin dnes patria aj obce Kláštor pod Znievom (1510)¹², Ležiachov (148), Slovany (421), Socovce (244), Turčiansky Ďur (172), Valča (1532) a Vrícko (469), ktoré pôvodne patrili do okresu Turčianske Teplice. V čase druhej svetovej vojny boli z regiónu administratívne odčlenené štyri obce (Dolný Turček, Horný Turček,

⁹ Vzájomné hranice oboch okresov v súčasnosti sú odlišné ako na prelome storočí, spresnenie zmeny vzájomnej hranice nižšie.

¹⁰ Administratívne sa Slovenská republika delí na 79 okresov. Atlas 2013 pre vlastné potreby zlúčil päť bratislavských okresov do jedného okresu. Rovnako boli do jedného okresu zlúčené aj štyri košické okresy.

¹¹ Tradične najhustejšie rómske osídlenie je v okresoch bývalej Gemerskej a Spišskej župy. Napríklad okresy Revúca, Rimavská Sobota, Kežmarok, Gelnica a Rožňava vykazujú viac ako 20 % zastúpenie Rómov.

¹² Číslo v zátvorke uvádza počet obyvateľov obce podľa sčítania z roku 2011.

Obce v Turci podľa veľkosti v r. 1825.

Horná Štubňa a Sklené), ktoré sa stali súčasťou okresu Kremnica (Lexikon, 1942; Územie, 1939). V tabuľkách na neprítomnosť štatistických údajov za spomínané štyri obce upozorňuje symbol **.

Celkový počet sídiel v regióne v sledovanom období poklesol o tretinu. Niektoré obce zanikli, iné sa zlúčili so susednými obcami či mestami. Pokiaľ v sledovanom období obec existovala samostatne, a k dispozícii sú štatistické údaje k obci, v príspevku sú uvedené pod pôvodným názvom obce. Konkrétne sa jedná o obce Horný a Dolný Turček zlúčené v roku 1951 a pomenované Turček. Obec Hadviga bola roku 1954 pripojená k obci Brieštie. Mesto Vrútky bolo súčasťou Martina medzi rokmi 1949 - 1954 a 1971 - 1990. Dnes je opäť samostatným mestom. Po druhej svetovej vojne sa súčasťou Martina stala aj obec Záturčie. Obec Dolná Štubňa a obec Diviaky boli pripojené k Turčianskym Tepliciam v roku 1971. Horné Jaseno (1974) bolo spojené s Dolným Jasenom do jednej obce Turčianske Jaseno. Keďže v Turčianskom Jasene nie sú evidovaní žiadni Rómovia, súčasťou tabuliek je iba pôvodne samostatná obec Horné Jaseno. V minulosti samostatné obce, ktoré sa stali súčasťou iných sídiel, sú v tabuľkách označené kurzívou. V sledovanom období názvy jednotlivých obcí a miest variovali. V príspevku sú použité súčasné názvy jednotlivých sídiel.¹³

2. Účel a okolnosti vzniku použitých štatistických údajov o Rómoch v Turci

Údaje o počte Rómov v Turci sa zásadne líšia v sčítaniach ľudu, kedy obyvatelia mali možnosť zvoliť si rómsku, resp. cigánsku národnosť a v rôznych iných správach, súpisoch či zisťovaniach lokálnych samospráv, bezpečnostných zložiek či štátnych úradov. Podobne zostavovatelia Atlasu rómskych komunit 2004 a 2013 zisťovali počty obyvateľov, ktorí sú za Rómov považovaní okolím. Reprezentatívne údaje o počte Rómov, ktorí deklarujú svoju rómsku národnosť, poskytujú v súčasnosti pravidelné sčítania obyvateľov, domov a bytov. Z uvedeného dôvodu je nevyhnutné najskôr popísať, z akých prameňov štatistické dáta pochádzajú a akým spôsobom boli zozbierané.

Nasleduje chronologicky usporiadaná charakteristika spôsobu a okolností zbierania údajov o počte Rómov, ktoré uvádzajú tabuľky. Na niektorých miestach uvádzame aj informácie o iných zisťovaniach, ktoré neboli začlenené do tabuľkovej časti.

¹³ V príspevku sú uvádzané plné mená všetkých sídiel. Skratky sú použité pri názvoch niektorých sídiel v tabuľkách. V tabuľkách je adjektívum Turčiansky skrátené na Turč., adjektívum Slovenský na Slov. Názov obce Kláštor pod Znievom je používaný ako Kláštor p. Z. a názov obce Košťany nad Turcom ako Košťany n. T.

Údaje z najstaršieho súpisu z 31. januára 1893 boli publikované knižne v maďarskom a nemeckom jazyku (Czigányösszeírás, 1895). Súpis organizovalo Ministerstvo vnútra prostredníctvom úradov politickej správy. Vykonanie súpisu bolo zdôvodnené potrebou nájsť efektívne spôsoby na postupné usadzovanie kočujúcich Rómov. Prípravou sčítania bol poverený etnológ Herman Antal. Pri určení obyvateľov, ktorí majú byť započítaní medzi Rómov, sa kombinovali etnologické východiská s vyjadreniami miestnych autorít a zhodnotením antropologických znakov. Sledoval sa spôsob bývania, obživy, jazyk, vzdelanie a tradícia (Jurová, 2010; Džambazovič, 2001).

Dňa 15. marca 1924 na žiadosť Ministerstva vnútra Republiky československej nariadil minister s plnou mocou pre správu Slovenska všetkým župným úradom a expozitúram zabezpečiť súpis všetkých Rómov prítomných na Slovensku (Jurová, 2001). V Turci notári vyhotovili súpisy za obce vo svojich obvodoch v apríli 1924. Následne bol zostavený abecedný súpis pre celý región.¹⁴ Môžeme predpokladať, že notári vychádzali z lokálnej predstavy majority o tom, kto je Róm.

Celkový počet Rómov za Turiec v roku 1927 pochádza z telefonogramu okresného úradu v Martine pre župný úrad v Martine. Telefonogram okrem informácií o zamestnaní, správaní a školskej dochádzke, konštatoval neprítomnosť kočovných Rómov v Turci.¹⁵

V medzivojnovom Československu ešte pred prvým sčítaním ľudu v roku 1921 prebehla rozsiahla diskusia o spôsobe, akým budú sčítania zisťovať národnosť obyvateľov. Štaticci sa rozhodovali medzi zisťovaním materského jazyka alebo národnosti. Podľa vládneho nariadenia z 30. októbra 1920 bola nakoniec zisťovaná národnosť sčítancov podľa voľnej deklarácie obyvateľov, ale sčítací komisári mali právo deklaráciu kontrolovať a opravovať, pričom za objektívny znak národnosti bol považovaný materinský jazyk. Voľba židovskej a cigánskej národnosti nebola podmienená (Boháč, 1930: 4; Brabcová, 2005: 267). Návod pre sčítacích komisárov odporúčal, aby bola národnosť zapísaná podľa materinského jazyka. Ako priznáva jeden z významných dobových štatistikov Antonín Boháč, sčítací komisári nepostupovali všade rovnako, niektorí národnosť interpretovali ako objektívnu príslušnosť k etniku podmienenú materinským jazykom, iní ponechávali sčítaným voľnosť deklarovať svoju národnosť (Boháč, 1930: 4). Podľa Pavla Tišliara a Branislava Šprochu (2012: 146) v praxi prevládala voľná deklarácia. Polemika o pojmie národnostnej príslušnosti a spôsobe jej štatistického zistenia pokračovala aj v súvislosti s druhým sčítaním ľudu v roku 1930. (Bubeník – Křesťan, 1995). Hoci v sčítacích hárkoch z roku 1930 nachádzame cigánsku národnosť, v publikovaných výstupoch sčítania je uvádzaná pod súhrnnou kategóriou iná národnosť. Len v niektorých prípadoch je v poznámke špecifikované, o akú konkrétnu národnosť sa jedná (Štatistický, 1936). V Slovenskom národnom archíve sa zachovali sčítacie

14 Štátny archív (ŠA) Bytča, pobočka Martin, fond (f.) Okresný úrad (OÚ) Martin, inventárne číslo (inv. č.) 1739, administratívne spisy (adm.) 1924, kartón (K) 122, rómske záležitosti.

15 ŠA Bytča, pobočka Martin, f. OÚ Martin, inv. č. 1785, adm. 1927, K 131, rómske záležitosti.

operáty jednotlivých domácností až zo sčítania v roku 1930,¹⁶ a tak je možné rekonštruovať počet obyvateľov, pri ktorých je uvedená cigánska národnosť za jednotlivé obce. Keďže sa jedná o rekonštrukciu, získané údaje sú závislé od schopnosti autorky dohľadať jednotlivé rómske rodiny. Úplnosť dohľadania bola obmedzená najmä v prípade veľkých miest (Martin, Vrútky, Sučany), kde Rómovia nebývali koncentrovane. Aj keď spôsob štatistického zisťovania v medzivojnovom období a v súčasnosti je odlišný, rovnako ako dobový kontext národnostnej otázky, v štúdiu sú údaje z medzivojnového obdobia o prítomnom rómskom obyvateľstve sledované v rámci kategórie deklarovanej etnicity, pretože obyvatelia mali možnosť vyjadriť sa v rámci sčítania k vlastnej národnosti.

Údaje zo sčítania z roku 1930 sú interpretované dvoma spôsobmi. Autorka rekonštruovala na jednej strane počet všetkých obyvateľov, pri ktorých sčítací komi-sár zapísal cigánsku národnosť. Na druhej strane bol rekonštruovaný aj počet obyvateľov Turca, ktorí boli ako Rómovia, resp. dobovo Cigáni identifikovaní v ďalších častiach sčítacích hárkov, alebo v skoršom súpise notárov z roku 1924. Títo obyvatelia udávali v sčítaniach z roku 1930 s dvoma výnimkami slovenskú národnosť. Výnimku predstavovala obec Hadviga s prevahou nemeckého obyvateľstva, kde rodiny, inde označené ako rómske, deklarovali nemeckú národnosť, a v Martine, kde niekoľko hudobníckych domácností deklarovalo maďarskú národnosť. Dôvodom pre identifikáciu Rómov oboma uvedenými spôsobmi bola možnosť sledovať na jednej strane kontinuitu rómskeho osídlenia, a na strane druhej vytvoriť základnú pomôcku pri výskume histórie Rómov v Turci, v rámci ktorého je dôležité odpovedať na otázku o akých jednotlivcoch a rodinách a v akých kontextoch je možné hovoriť ako o Rómoch. Tabuľky v tretej kapitole, pokiaľ nie je špecifikované inak, pracujú s maximálnym počtom Rómov, t.j. so súčtom obyvateľov, ktorí rómsku národnosť sami deklarovali spolu s obyvateľmi, ktorí boli za Rómov označení.

V sčítacích hárkoch z roku 1930 sa označenie „cigán“ objavovalo na niekoľkých miestach. Najčastejšie namiesto – alebo ako doplnok – popisného čísla domu uvádzali komisári slovné spojenia „cigánske budy, cigánska kolónia, cigánska kolia-ba, cigánske domy, cigárne“. Časté bolo uvedenie označenie „cigáň“, resp. „cigáni“ v kolónke zamestnanie, v poznámke, alebo pri mene majiteľa domu. V jednom prípade (obec Sklené) bola pôvodná cigánska národnosť prečiarknutá a nahradená slovenskou národnosťou. V lokalitách Dolná Štubňa, Hadviga, Martin, Rudno, Vrútko a Vrútky boli rómske rodiny autorkou identifikované na základe súpisu notárov z roku 1924, poprípade na základe súpisu z roku 1938. Celkovo v sčítaní 1930 deklarovalo cigánsku národnosť 140 obyvateľov Turca a popísaným spôsobom bolo autorkou ako Rómov identifikovaných ďalších 355 obyvateľov Turca.

Údaj o počte Rómov v Turci z roku 1936 poskytlo okresné četnícke veliteľstvo autorovi demografickej štúdie Bohumilovi Matušíkovi (1936b: 44).

16 Slovenský národný archív (SNA) Bratislava, f. Sčítanie ľudu 1930.

K 31. decembru 1938 bol uskutočnený súpis obyvateľstva na území Slovenska. Súpis sa obmedzoval na základné otázky o náboženskom vyznaní, národnosti, štátnej príslušnosti a rodisku. Prípravy pre organizáciu súpisu prebehli narychlo a tajne, čo svedčilo jednak o praktických dôvodoch súpisu, ktorými boli územné zmeny po Viedenskej arbitráži, a jednak o politických motívoch v súvislosti so zmenou pomeru prítomných národnostných menšín na území štátu (Šprocha – Tišliar, 2012: 19). Inštrukcia pre sčítacieho komisára a revízora č. 14 uvádzala: „Do popisných hárkov smie komisár zapísať len tú národnosť, ktorú mu prednosta domácnosti udá za seba a za nedospelých (do 14. rokov) členov svojej rodiny. Osoby dospelé majú sčítaciemu komisárovi udať samy svoju národnosť.“¹⁷ Je otázne, nakoľko bolo v čase vyhrotených etnických sporov spojených s rozbitím Československa nariadenie v Turci dodržiavané.

Štatistické údaje z roku 1938, rovnako ako štatistické informácie z roku 1930, sú rekonštrukciami. Súpisné hárky za jednotlivé domácnosti spolu so súhrnmi počtu obyvateľov za jednotlivé obce z roku 1938 sú archivované v okresnom archíve v Martine,¹⁸ a nie sú zachované kompletne. Autorka odhaduje, že preštudovaný archívny materiál zo súpisu z roku 1938 je zachovaný na viac ako 90 %. V niektorých prípadoch chýbali celkové súhrny za jednotlivé obce a v prípade obce Mošovce chýbala časť súpisných hárkov, a tak na počet obyvateľov cigánskej národnosti odkazoval iba súhrn počtu obyvateľov za celú obec. Rekonštrukcia rómskych domácností za rok 1938 je tak závislá nielen na schopnosti autorky dohľadať jednotlivé rómske rodiny, ako v prípade sčítania z roku 1930, ale aj na kompletnosti archívneho materiálu. Napríklad pre obec Vrútky sa nezachoval celkový súhrn počtu obyvateľov a autorka sa v zachovaných súpisných hárkoch nepodarilo identifikovať žiadne rómske domácnosti.

Aj rekonštruované údaje zo súpisu z roku 1938 sú interpretované dvoma spôsobmi ako údaje zo sčítania z roku 1930. V roku 1938 okrem 492 obyvateľov s cigánskou národnosťou identifikovala autorka ďalších 99 obyvateľov označovaných za Rómov v obciach Čremošné, Dolná Štubňa, Dubové, Sučany a Šútovo na základe údajov o bývaní v „cigánskych domoch“ alebo na základe starších súpisov. Napríklad v Dolnej Štubni má v súpise z roku 1938 zapísanú cigánsku národnosť 27 Rómov označených ako „kočujúci cigáni“.¹⁹ Jednotlivé usadené rodiny označené v súpise Rómov z roku 1924 udávajú v sčítaní z roku 1930,²⁰ i v súpise z roku 1938, slovenskú národnosť. Sčítacie hárky z roku 1930 ako bydlisko rodín uvádzajú „cigánske domy pod Hornou Štubňou“. V Dolnej Štubni dlhodobo existovala rómska osada na hranici katastra pri susednej obci Horná Štubňa.²¹

17 ŠA Bytča, pobočka Martin, f. OÚ Martin, inv. č. 1991, adm. 1938, K 233.

18 ŠA Bytča, pobočka Martin, f. OÚ Martin, inv. č. 1991, adm. 1938, K 225-238.

19 ŠA Bytča, pobočka Martin, f. OÚ Martin, inv. č. 1991, adm. 1938, K 234.

20 SNA Bratislava, f. Sčítanie ľudu 1930, K 521.

21 Miestna monografia uvádza, že obyvatelia osady boli až do roku 1906 nesprávne identifikovaní ako obyvatelia obce Horná Štubňa (Šándorová, 1990: 32).

Slovenský národný archív uchováva aj sčítacie operáty zo sčítania v roku 1940. Výsledky sčítania neboli, s výnimkou informácií o počte obyvateľov a domov za jednotlivé obce, nikdy podrobnejšie publikované a autorka pre potreby tejto štúdie nepristúpila k rekonštrukcii údajov aj z tohto sčítania. Čiastočné zistenia o rómskej populácii na základe sčítania v roku 1940 publikoval Tišliar (2011: 10), ktorý identifikoval sídla s viac ako 5 % relatívnym zastúpením Rómov. V okrese Martin podľa jeho zistení existovalo 5 sídiel s viac ako 5 % podielom Rómov: Liešno (15 osôb, 15 %), Malý Čepčín (47 osôb, 13,47 %), Bodorová (19 osôb, 9,55 %), Dolná Štubňa (59 osôb, 7,98 %) a Necpaly (77 osôb, 7,95 %).

Koncom marca 1944 poskytli žandárske stanice okresnému úradu v Martine údaje o počte „cigánskych táborov“ a ich obyvateľov v regióne.²² V spise sa nezachovalo nariadenie, ktoré by objasňovalo okolnosti štatistického zisťovania.

Prvý povojnový súpis Cigánov-Rómov na Slovensku uskutočnili od 1. septembra do 31. decembra 1947 zložky Zboru národnej bezpečnosti (ZNB). Jurová (1996b: 1020) pre obvod Martina udáva 1628 žijúcich Rómov. Keďže však nie je zrejmé, aké okresy do obvodu udaného ZNB patrili, s uvedeným údajom štúdia nepracuje.

Ďalšie štatistické zisťovania Cigánov-Rómov sa konali v rokoch 1966, 1967 a 1968. Všetky zisťovania boli vypracované na základe žiadosti Vládneho výboru pre otázky cigánskeho obyvateľstva. Výsledky zisťovania z roku 1966 sa nám nepodarilo získať. Štatistický úrad uviedol, že k 31. decembru 1967 žilo v Turci 1159 Rómov. Ako konštatujú správy demografov, zisťovania neboli presné. Zistenému prirodzenému a migračnému prírastku nezodpovedal medziročný nárast počtu Rómov v Turci zistený o rok neskôr, kedy malo v regióne žiť 1241 Rómov (Cikánské, 1968; Cikánské, 1969; Srb, 1986). V tabuľkách spracovávame výsledky zisťovania z roku 1968. Zisťovanie nadväzovalo na oba staršie prieskumy a navyše publikovalo aj údaj o počte Rómov žijúcich v jednotlivých obciach, a nielen súhrnné informácie o Rómoch v celom okrese. Zisťovanie „cigánskeho obyvateľstva podľa stavu k 31. decembru 1968“ zabezpečil Federálny štatistický úrad prostredníctvom Okresných oddelení Štátneho štatistického úradu, ktoré v spolupráci s Okresnými národnými výbormi využili staršie evidencie národných výborov (Cikánské, 1969; Srb, 1986). Na Slovensku boli využité prehľady vytvorené jednorázovými zisťovaniami národných výborov od roku 1964.

Ďalšie údaje o počte Rómov v Turci pochádzajú zo sčítaní ľudu z rokov 1970 a 1980. Hoci neexistovala možnosť prihlásiť sa k rómskej národnosti, sčítací komisári podľa metodických pokynov označovali sčítacie hárky „cigánskych občanov“. Pri označovaní sčítací komisári vychádzali z materinského jazyka, zo spôsobu života a fyzických znakov obyvateľov. Ako pomôcka slúžili evidencie Rómov vedené národnými výbormi (Jurová, 1996: 1015). Označené sčítacie hárky

22 ŠA Bytča, pobočka Martin, f. OÚ Martin, inv. č. 2138, adm. 1944, K 354, rómske záležitosti.

boli spracované samostatne s cieľom použiť získané údaje v ďalšom smerovaní cigánskej politiky (Srb, 1986: 77).

Od roku 1991 majú občania v sčítaniach ľudu možnosť slobodne sa prihlásiť k rómskej národnosti. Údaje o počte Rómov na Slovensku získané v sčítaniach ľudu boli doteraz interpretované ako podhodnotené,²³ preto už v roku 1991 štatistický úrad pre potreby bývalej federálnej vlády odhadol celkový počet Rómov na Slovensku k 31.12.1990 i počet Rómov v jednotlivých okresoch (Karika, 1995).²⁴

V rokoch 2003 - 2004 bolo realizované prvé sociografické mapovanie rómskych komunít na Slovensku. Zámerom mapovania bolo vytvoriť komplexný obraz o životných podmienkach a postavení Rómov v jednotlivých obciach Slovenska pre potreby štátnej správy, ako aj možnosť formulovať a efektívne realizovať politiky smerujúce k zlepšeniu postavenia Rómov. Vyškolení anketári získavali údaje na obecných úradoch a overovali ich priamo v jednotlivých rómskych koncentráciách. Za Rómov boli považovaní tí obyvatelia obcí, ktorí sú ako Rómovia vnímaní majoritou. Určujúce boli výroky lokálnych autorít v miestnych samosprávnych úradoch, školách a pod. Výsledkom mapovania sa stal *Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004*. V Turci sa anketári sústredili iba na tri lokality s najvyšším počtom Rómov (Martin, Vrútky, Sučany), v ktorých podľa Atlasu (2004: 189) žilo 1278 Rómov. Vzhľadom k aktualizovaným výsledkom Atlasu 2013 sa uvedený počet Rómov javí ako podhodnotený, a ani s nimi štúdia v rámci tabuliek bližšie nepracuje.

V roku 2010 Úrad splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity realizoval telefonický prieskum, ktorý zisťoval prítomnosť rómskych komunít vo všetkých obciach a mestách na Slovensku. Obecné a mestské úrady všetkých sídiel poskytli svoje odhady počtu Rómov v lokalite. Telefonický prieskum poslúžil ako jeden z východiskových údajov pre Atlas rómskych komunít 2013, ktorý realizoval Rozvojový program OSN (UNDP) v spolupráci s Ústavom rómskych štúdií Prešovskej univerzity, Úradom splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity a Združením miest a obcí Slovenska. Atlas 2013 je súčasťou „...programu UNDP a Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR zameraného na monitorovanie životných podmienok rómskej populácie. Atlas 2013 mal poskytnúť východisko pre verejnú správu, neziskový a súkromný sektor pri nastavovaní verejných politik a programov zameraných na zlepšovanie životných podmienok a sociálnu inklúziu rómskej populácie“ (Atlas, 2014: 6). Na základe výsledkov Atlasu 2004, telefonického prieskumu, doplneného údajmi zo sčítania obyvateľov z roku 2011 a na základe

23 Alexander Mušinka upozorňuje, že sa nejedná o podhodnotené údaje, ale o dva druhy údajov získaných na základe odlišných perspektív a metodológie. Pričom, ako dodáva, je možné viesť diskusie o vhodnosti tej-ktorej metodológie pre zamýšľané účely. (Mušinka, v tlači)

24 Článok nesprávne uvádza v okrese Martin 255 obyvateľov s rómskou národnosťou. Okresné oddelenie slovenského štatistického úradu informuje o 522 obyvateľoch s rómskou národnosťou (Sčítanie, 1992: 18).

Lokálnych stratégií komplexného prístupu bolo vytypovaných 1070 sídiel, v ktorých sa odhadovala prítomnosť viac ako 30 Rómov. Všetky vytypované lokality boli v roku 2012 - 2013 navštívené vyškolenými a skúsenými anketármi. Ciele ako aj metodológia mapovania v roku 2004 a 2013 boli v ďalších zásadných bodoch zhodné. Atlas 2013 primárne zisťoval údaje o infraštruktúre obcí a rómskych osídlení, dostupnosti sociálnych a zdravotných služieb, politickej a občianskej participácii rómskych obyvateľov, o ekonomických a kultúrnych aktivitách a o školskej infraštruktúre.

V prípade Turca anketári v roku 2013, okrem Martina, Vrútok a Sučian, navštívili ďalšie 4 obce. Ako upozorňujú samotní autori Atlasu 2013, najväčšie odchýlky sa objavujú v prípade veľkých miest, medzi ktoré patrí aj mesto Martin. V Martine mestský úrad eviduje tri rómske osídlenia (jedno vo vnútri mesta a dve segregované osídlenia). Údaje o počte obyvateľov s trvalým pobytom vo všetkých marginalizovaných rómskych osídleniach je pomerne ľahké uviesť.²⁵ Ako sme však zistili aj v prípade Martina, je nepomer medzi prihlásenými obyvateľmi a reálne prítomnými obyvateľmi veľký. Napríklad v osídlení v centre mesta malo v čase prieskumu (jún 2013) trvalý pobyt 291 obyvateľov. Podľa terénnych sociálnych pracovníčok bolo reálne v lokalite prítomných 200 ľudí, z ktorých mnohí nemali v osídlení trvalý pobyt. Podobné nezrovnalosti vykazovali aj segregované osídlenia. V lokalite Bambusky malo trvalý pobyt 387 obyvateľov, reálne prítomných však bolo 291 ľudí. V poslednej segregovanej lokalite bolo naopak namiesto 60 obyvateľov s trvalým pobytom prítomných 79 obyvateľov. Počet Rómov žijúcich mimo rómskych osídlení mesto odhaduje.²⁶

3. Tabuľky a komentáre k tabuľkám – materiálovo-analytická časť Údaje o počte Rómov v Turci 1893 – 2013

Tretia kapitola prináša vo forme tabuliek a komentárov k tabuľkám konkrétne štatistické informácie. Najstaršie známe údaje o počte Rómov v Turci sú dôsledkom uplatňovania asimilačných nariadení Márie Terézie a Jozefa II. Spolu s rôznymi regulačnými nariadeniami boli realizované župné súpisy Cigánov.²⁷ Súpis z Turca z roku 1782 spomína 15 rómskych rodín žijúcich v regióne. Najväčší počet rodín (4) býval v Sklenom. Emília Horváthová konštatuje, že v Turci v 18. storočí pomerne úspešne prebiehal asimilačný proces. Členovia jednej rodi-

25 Základné štatistické údaje o počte obyvateľov podľa ulíc v Martine sú dostupné na stránke mesta <http://egov.martin.sk/Default.aspx?NavigationState=900:0>. [cit. 27. novembra 2014]

26 V roku 2004 mesto operovalo s počtom 1200 Rómov. Dnes mesto v dokumentoch týkajúcich sa Rómov uvádza 1500 v meste žijúcich Rómov. Pozri napríklad Lokálna stratégia komplexného prístupu marginalizovaných rómskych komunít mesta Martin 2009-2015. Dostupné na http://www.martin.sk/update/projekty/strategicke_dokumenty.pdf [cit. 27. novembra 2014]

27 Súpis autorka neštudovala v origináli, vychádza z publikácie Emílie Horváthovej.

ny v Sklabini a druhej v Priekope sa stali roľníkmi a prijali meno Novosedliak. Na ceste k asimilácii bola aj jedna rodina v Jasenovom a jedna rodina v Slovenskom Pravne (Horváthová, 1964: 129).

3.1 Zastúpenie Rómov v Turci v rámci celkového počtu obyvateľov

Tabuľka č. 1 zobrazuje absolútne i relatívne zastúpenie Rómov žijúcich v Turci, ako aj počet obcí obývaných Rómami. Istú nepresnosť výpočtu relatívneho zastúpenia Rómov v Turci spôsobuje skutočnosť, že mnohé súpisy Rómov prebehli mimo rokov všeobecných sčítaní obyvateľstva, a tak sú pre výpočet relatívneho zastúpenia Rómov použité najbližšie sčítania udávajúce celkový počet obyvateľov Turca. Napríklad najstaršie relatívne zastúpenie Rómov je vypočítané na základe počtu Rómov zistených súpisom z roku 1893 a počtu všetkých obyvateľov regiónu zistených sčítaním v 1890 a pod.²⁸ Pre lepšiu orientáciu sú písmenami D, P a Pi rozlíšené spôsoby, akým boli údaje zozbierané. Písmeno D ako deklarovaná signalizuje, že jednotlivci mali (aj keď spôsobom sčítania a dobovým vnímaním ovplyvnenú) možnosť zvoliť si rómsku resp. cigánsku národnosť. Písmeno P ako pripísaná označuje súpisy, v ktorých o etnicite rozhodli miestne authority a písmeno Pi označuje obyvateľov, ktorých autorka identifikovala na základe označenia „cigán“ alebo na základe súpisov z iného roku. Symbol ** upozorňuje na nezistené údaje za 4 obce, ktoré boli v roku 1944 súčasťou okresu Kremnica. Stĺpce odlíšené svetlošedou farbou označujú sčítania ľudu, v ktorých Rómovia mali možnosť zvoliť si rómsku, resp. pred rokom 1945 cigánsku národnosť. Stĺpec odlíšený tmavošedou farbou upozorňuje na obdobie, v ktorom boli z územia Turca administratívne vyčlenené štyri obce. Celkový počet obyvateľov Turca v roku 1940 je prepočítaný tak, aby neobsahoval údaje za štyri obce pričlenené počas vojny k susednému okresu Kremnica. Údaj o počte Rómov v Turci v súčasnosti bol získaný sčítaním údajov z telefonického prieskumu v roku 2010 pre obce s menej ako 30 Rómami a pre obce s väčším počtom Rómov podľa zistení anketárov Atlasu 2013.

Ako dokladá tabuľka, relatívny i absolútny počet Rómov v súpisoch a zisťovaniach zostavených na základe posúdenia príslušnosti k rómskej minorite z pohľadu majority mierne rastie, s jednou výnimkou v roku 1970. Naopak, počet Rómov, ktorí deklarovali svoju rómsku národnosť v sčítaniach, je nízky, s výnimkou roku 1938, a po roku 1989 stabilne a výrazne klesá. Za príčinu stáleho a mierneho nárastu zastúpenia obyvateľov označených majoritou za Rómov v Turci môžeme

²⁸ Okrem už zmienených prameňov bola pri výpočte relatívneho zastúpenia Rómov použitá všeobecná vlastivedná literatúra a internetové zdroje uvedené v časti Pramene a literatúra.

Tabuľka č. 1:
Počet Rómov v Turci podľa sčítaní a súpisov v rokoch 1893 - 2013

Rok všeob. sčítania	1890	1921	1930	1930	1930	1930	1938	1938	1940
Obyvateľstvo spolu	49 979	56 125	64 091	64 091	64 091	64 091	69 757	69 757	60 210
Rok zisťovania Rómov	1893 P	1924 P	1927 P	1930 D	1930 D+Pi	1936 P	1938 D	1938 D+Pi	1944 D
Počet Rómov	297	446	458	140	495	559	462	561	518
% zastúpenie Rómov	0,59	0,80	0,71	0,22	0,77	0,87	0,66	0,80	0,86
Počet obcí celkovo	96	91	91	91	91	91	90	90	86
Počet obcí s rómskym obyvateľstvom	35	31		9	28		23	26	26

Rok všeob. sčítania	1970	1970	1980	1991	1991	2001	2011	2011
Obyvateľstvo spolu	91 963	91 963	105 228	112 986	112 986	114 679	113 489	113 489
Rok zisťovania Rómov	1968 P	1970 P	1980 P	1990 P	1991 D	2001 D	2011 D	2010/2013 P
Počet Rómov	1 241	1 139	1 465	1 812	522	438	179	2 393
% zastúpenie Rómov	1,35	1,24	1,39	1,60	0,46	0,38	0,16	2,11
Počet obcí celkovo	78	78	72	73	73	69	69	69
Počet obcí s rómskym obyvateľstvom	19				12	14	12	18

pokladať odlišné demografické správanie majoritnej populácie a populácie Rómov. Výskumy Arne B. Manna (1992: 127) a Branislava Šprochu (2014: 159) naznačujú, že obyvatelia Slovenska označení ako Rómovia kopírujú reprodukčné správanie majority s časovým posunom, t.j. demografická revolúcia charakterizovaná kontrolou a znižovaním reprodukcie začala prebiehať neskôr a stále pokračuje. Zároveň sú ako skupina v nadštandardnej miere zažívajúca extrémnu chudobu, zraniteľnou, marginalizovanou a pre okolie ľahko odlíšiteľnou skupinou.

Znižujúci sa počet Rómov, ktorí v oficiálnych sčítaniach uvádzajú rómsku národnosť, predstavuje zložitejšiu otázku. Navrhované vysvetlenia sú platné najmä pre obdobie po roku 1991, pre ktoré je dostupný značný počet štúdií a prác o etnickej identite. Z rovnakého dôvodu štúdiá len v jednej tabuľke (č. 7) pracuje s absolútnym počtom Rómov na základe deklarovanej etnicity. Pre autorku je otázne, o akej kontinuite či diskontinuite vývoj počtu Rómov na základe deklarovanej etnicity vypovedá, keďže iba ďalší výskum môže odhaliť, akým spôsobom prebiehalo deklarovanie cigánskej národnosti pri sčítaniach pred rokom 1945 a aké faktory ho ovplyvňovali. Ako bolo konštatované v úvode, štatistické vyjad-

renia ako efektívny nástroj štátu nepredstavujú pre mnohých ľudí neutrálne označenia. Sčítania v Slovenskej republike využívajú len v obmedzenej miere otvorené otázky, kde by pre účastníkov sčítania bolo možné zmysluplne vyjadriť aj neštandardné výpovede o vlastnej etnicite, napríklad výpovede o zmiešanom pôvode. Podľa výskumov uvedenie rómskej národnosti často znamená automatické vylúčenie z národnosti slovenskej, pričom ale uvedenia viacerých národností mnohí obyvatelia Slovenska nemusia vnímať ako vzájomne vylučujúce sa kategórie. Výskumy napríklad naznačujú, že pre Rusínov by súčasné považovanie okolím aj za Slováka bolo prijateľné (Ahmed, 2006). Dôvodom, ktorý je v literatúre udávaný najčastejšie, je fakt, že Rómovia patria k najviac znevýhodneným skupinám vo východnej a strednej Európe. Dôležitú úlohu pritom hrá historická skúsenosť s holokaustom, dlhodobá násilná asimilácia, pretrvávajúca silná diskriminácia a negatívny obraz Cigána ako súčasť každodenného života (Babusik, 2004: 14; Csepeli, 2004; Kriglerová, 2005: 167). Ďalšie z možných vysvetlení ponúka dvojica autorov Zdeněk Uherek a Karel Novák (2002: 94). Podľa nich „...je na Slovensku veľká skupina ľudí, ktorá chápe pojem Róm a rómstvo predovšetkým ako sociálne politickú kategóriu, ktorá vyjadruje určité politické postoje a politickú aktivitu. Mnohí Rómovia tak odmietajú byť zaradení do tejto kategórie, aj keď na lokálnej úrovni pociťujú spolupatričnosť so svojim spoločenstvom. Hovoria o sebe, že nie sú žiadni Rómovia, ale Cigáni, a s tými, čo rečia v televízii, nemajú nič spoločného.“

3.2 Vývoj počtu Rómov v jednotlivých sídlach Turca 1924 - 2013

Tabuľka č. 2 zobrazuje absolútne a relatívne zastúpenie Rómov žijúcich v jednotlivých sídlach Turca. Relatívne zastúpenie Rómov v Turci je podobne ako v tabuľke č. 1 vypočítané na základe oficiálnych sčítaní ľudu. Pre súpisy Rómov v rokoch 1924 a 1968 sú adekvátne údaje o celkovom počte obyvateľov z rokov 1921 a 1970. Pre lepšiu orientáciu sú tak ako v predchádzajúcej tabuľke písmenami D, P a Pi rozlíšené spôsoby, akým boli údaje zozbierané. Symbol ** opäť upozorňuje na nezistené údaje za 4 obce, ktoré boli v roku 1944 súčasťou okresu Kremnica. Podčiarknutie pri údajoch zo štyroch lokalít v roku 1930 a 1938 označuje obce, v ktorých časť obyvateľov deklarovala cigánsku národnosť a časť obyvateľov na základe vyššie popísaných kritérií identifikovala autorka. V ostatných lokalitách buď obyvateľstvo svoju rómsku etnicitu samo deklarovalo, alebo bolo ako rómske identifikované autorkou, a údaj o počte je tak umiestnený buď v stĺpci označenom D, alebo Pi. Údaje z roku 2010 a 2013 sú uvádzané spolu a rozlíšené kurzívou. Kurzíva upozorňuje na údaje pochádzajúce z telefonického prieskumu z roku 2010, pre obce kde počet odhadovaných Rómov bol nižší ako 30 a nestali sa súčasťou aktualizácie Atlasu 2013. Pre ostatné obce údaje pochádzajú z výskumu Atlasu 2013.

Obce sú usporiadané abecedne s dvoma výnimkami. Obec Bodorová a Malý Čepčín sú umiestnené pod sebou, pretože Rómovia oboch obcí žili v jednej osade na hranici katastrálnych území. Druhú výnimku predstavujú obce Dolný a Horný Turček, zlúčené do jednej obce Turček, ktoré sú uvedené spolu. Kurzívou pri názve obce a pravým odsadením sú uvedené obce regiónu, ktoré dnes neexistujú ako samostatné obce. Pokiaľ obce v skúmanom období už alebo ešte neexistujú, upozorňuje na tento fakt aj znak „x“ v príslušných miestach tabuľky. Kurzívou a tučným písmom sú zvýraznené obce, ku ktorým boli niektoré zo sledovaných obcí pripojené. Rómske rodiny, ktoré pripojené obce obývali, sa tak mohli formálne stať obyvateľmi novej obce. Podčiarknutie názvu obce označuje obce s prevahou nemeckého obyvateľstva, ktorých sa po skončení druhej svetovej vojny týkal odsun nemeckého obyvateľstva. Štatistické zisťovanie Rómov v roku 1968 označilo v obci Záturčie 11 Rómov. Záturčie v roku 1968 už nebolo samostatnou obcou a nemáme k dispozícii údaj o celkovom počte obyvateľov, t.j. ani údaj o relatívnom zastúpení Rómov. Sivé zvýraznenie niektorých riadkov bolo použité v prípade, ak v sídlach v dvoch po sebe sledovaných sčítaniach a súpisoch neboli zaznamenaní žiadni Rómovia, na základe čoho môžeme usudzovať, že kontinuita rómskeho osídlenia bola v danom sídle prerušená.

Tabuľka jasne dokumentuje prerušenie kontinuity rómskeho osídlenia vo viacerých sídlach po druhej svetovej vojne, t.j. niekedy medzi rokmi 1944 a 1968. Stabilné medzivojnové rómske komunity v súpisoch v rokoch 1968 - 2001 už nenachádzame v 16 sídlach. V štyroch z týchto sídiel podľa telefonického prieskumu 2010 a Atlasu 2013 Rómovia opäť žijú (Dubové 10, Malý Čepčín 1, Mošovce 1, Turčiansky Peter 39). Sedem sídiel pôvodne patrilo do martinského okresu (Blatnica, Horné Jaseno, Nolčovo, Sklabiňa, Šútovo, Štiavnička a Turčiansky Peter). Deväť sídiel patrilo pôvodne do okresu Turčianske Teplice (Bodorová, Brieštie, Čremošné, Dolná Štubňa, Dubové, Hadviga, Mošovce a Slovany). Viaceré zo zaniknutých rómskych komunít južného Turca patrili k najpočetnejším v celom regióne. Do počtu lokalít s prerušenou kontinuitou rómskeho osídlenia boli zaradené aj lokality Hadviga a Dolná Štubňa, ktoré sú dnes súčasťou Brieštia a Turčianskych Teplíc. V Briešti po roku 1945 nenachádzame žiadnych Rómov a v Turčianskych Tepliciach len malý počet Rómov vzhľadom k pôvodnej početnosti komunity.

Archívny výskum povojnového obdobia by umožnil presnejšie určiť, za akých okolností sa rómske komunity z obcí stratili. Ďalší archívny výskum by možno v niektorých lokalitách dokázal kontinuitu rómskych komunít nezachytenú oficiálnymi súpismi. Na základe doterajších znalostí je možné navrhnúť dve pracovné hypotézy vysvetľujúce zánik rómskych komunít – administratívny tlak štátnych a samosprávnych orgánov na presun a koncentráciu rómskeho obyvateľstva a migráciu.

Tabuľka č. 2:
Počet Rómov v jednotlivých sídlach Turca podľa sčítaní a súpisov v rokoch 1924 - 2013

Obec	1924		1930		1938		1944		1968		1991		2001		2011		2013/ 2010 P	
	P	%	D	%	D	%	P	%	P	%	D	%	D	%	D	%	D	%
Blatnica	6	0,62	1	0,10	2	0,20												
Bodorová	29	13,36	40	17,24	27	11,54	19	9,55										
Malý Čepčín	37	16,16	38	11,21	58	15,76	57	16,24									1	0,19
Brištie	1	0,29	9	2,52	4	0,95	2	0,49										
Budíš	2	0,79	2	0,74														
Bystrička									6	0,55								
Čremošné	8	3,16	8	2,86			11	2,06	11	2,34								
<i>Diviaky</i>									2	0,18	x	x	x	x	x	x	x	x
<i>Dolná Štubňa</i>	31	4,47	45	6,50	27	3,28	53	6,45	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Dubové	11	1,27	11	1,22	1	0,10	10	1,00	13	1,37							10	1,41
<i>Hadviga</i>	9	1,81	9	1,94	13	2,11			20	3,91	x	x	x	x	x	x	x	x
<i>Horná Štubňa</i>									**	**	107	4,96	18	1,13	11	0,68	18	1,12
<i>Horné Jaseno</i>	13	3,78	14	3,99	7	2,22	4	1,38	38	3,26								
Kláštorec	24	2,53	20	1,53	31	2,46	36	2,66	2	0,22	4	0,40	1	0,09	2	0,13	20	1,32
Košťany n. T.									2	0,22	4	0,40	1	0,09			22	1,89
Krpeľany									6	0,56			1	0,09				
Liešno	11	9,40	10	9,43	9	8,49	15	15,00	14	15,00								
Lipovec									26	2,68								
Martin	6	0,11	28	0,33	50	0,52	62	0,55	563	1,30	320	0,55	290	0,48	55	0,10	1500	2,68
Mošovce	17	1,08	23	1,47	28	1,69	29	1,88							1	0,08	1	0,08
Necpaly	52	6,05	68	7,27	72	7,16	71	7,33	75	8,35	10	1,21	2	0,24	4	0,46	10	1,14
Nolčovo	8	2,01	8	2,01	14	3,21	10	2,39										
Slov. Pravno			8	1,01	7	0,82	9	1,10	18	1,76	21	2,19					15	1,56
Rudno	4	1,32	7	2,36			7	2,27	8	2,50								
Sklabiňa	13	2,21	10	1,69	8	1,38	4	0,74										
Sklenné	32	1,17	17	0,52	32	0,96	**	**	36	2,66	5	0,56	2	0,25			29	3,91
Slovany	12	2,28	11	2,16	9	1,75	13	2,58										

Sučány	16	0,63		14	0,48			21	0,67	42	1,43	90	1,98	84	1,87	81	1,76	51	1,09	232	4,94
Šútovo	3	0,75	3	0,66			4	0,80	5	0,98				1	0,02	1	0,02	2	0,38	11	2,11
Turany																					
Turč. Kľačany	5	0,89																			
Turč. Štiavnička	6	0,85		4	0,51					3	0,38										
Turč. TeplICE												14	0,45	3	0,04	9	0,13	4	0,06	12	0,18
Turč. Peter	8	4,21	12	5,19		21	7,32			10	3,56									43	10,19
Dolný Turček	7	0,93		25	3,14	36	3,39			**	**	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Horný Turček	1	0,11				1	0,08			**	**	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Turček	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	57	6,06			1	0,14	1	0,15	80	12,27
Vrtecko	11	0,56		8	0,37	3	0,12			3	0,12	9	1,98	1	0,24	1	0,25			6	1,28
Vrútky	59	0,87		33	0,49					6	0,10	159		45	0,60	34	0,47	36	0,48	237	3,16
Záborie	4	2,78				2	1,22			4	2,61										
Záturecie										6	0,53	11	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Žabokreky																1	0,09				

V roku 1950 bola napríklad presunutá posledná rómska rodina z Mošoviec do Hornej Štubne.²⁹ Horná Štubňa núteným odchodom nemeckého obyvateľstva v roku 1945 stratila väčšinu svojho obyvateľstva. Do Hornej Štubne boli pravdepodobne presťahované aj rómske rodiny z ďalších obcí. Napríklad rómsky rezbár Jaroslav Cicko bol s rodinou presídlený do Hornej Štubne z obce Bodorová v roku 1949 (Červenka, 2000). Návrh na presídlenie rómskych rodín do bývalých nemeckých obcí v Turci uvádza Jurová (1996a: 33-35). Ako bolo spomenuté, bývalé nemecké obce sú v tabuľke označené podčiarknutím.

Migrácia za prácou pravdepodobne súvisela so socialistickou industrializáciou a urbanizáciou, konkrétne migrácia v regióne najmä s výstavbou Závodov ťažkého strojárstva v Martine po roku 1948.

3.3 Vývoj počtu Rómov v dvoch okresoch regiónu

Ešte v prvej polovici 20. storočia nebol rozdiel medzi demografickým a ekonomickým rastom oboch okresov (Turčianskych Teplíc a Martina) výrazný. V roku 1919 žilo v južnom okrese Turčianske Teplice 22 051 a v severnom okrese Martin 30 791 obyvateľov, napriek faktu, že na severe ležali obe najdynamickejšie sa rozvíjajúce mestá Martin a Vrútky. Na juhu Turca boli najväčšími lokalitami Horná Štubňa, Mošovce, Sklené a Vrútko. Z troch uvedených lokalít boli po roku 1945 odsunutí nemeckí obyvatelia a sídla výrazne upadli. Horná Štubňa z pôvodných 3408 obyvateľov v roku 1940 klesla v roku 1948 na 2194 obyvateľov a na 1603 obyvateľov v roku 2011, Sklené z 3171 v roku 1940 na 1599 v roku 1948 a na 768 obyvateľov v roku 2011 a Vrútko z 2415 v roku 1940 na 173 v roku 1948 a na 469 obyvateľov v roku 2011. V sčítaní roku 2011 už je rozdiel medzi okresmi niekoľkonásobný. V súčasnosti tvorí martinský okres aj sedem obcí v okolí Kláštora pod Znievom, ktoré pôvodne patri do okresu Turčianske Teplice. Súčet obyvateľov týchto obcí však v roku 2011 nedosahoval ani 4500.³⁰ Okres Turčianske Teplice v súčasnosti obýva 16 379 obyvateľov a okres Martin 97 110 obyvateľov.

V rovnakom kontexte je zaujímavá zmena osídlenia Turca Rómami. Kým koncom 19. storočia bolo rómsky vnímané obyvateľstvo prítomné rovnomerne v oboch okresoch regiónu, v medzivojnovom období prevažovalo v južnom okrese, no po druhej svetovej vojne dochádza ku koncentrácii rómskych obyvateľov na severe regiónu. V súčasnosti žije podľa zistení Atlasu 2013 a telefonického prieskumu z roku 2010 v okrese Turčianske Teplice 303 Rómov a v okrese Martin 2090 Rómov.³¹ Až 80 % Rómov z celého regiónu a 94 % Rómov z okresu

29 ŠA Bytča, pobočka Martin, f. Miestny národný výbor v Mošovciach, Zápisnice zo zasadnutia obecného zastupiteľstva obce Mošovce 1936-1949, K 1.

30 Konkrétne obce a počet obyvateľov pozri vyššie, v kapitole Charakteristika regiónu.

Martin žije v širšej mestskej a prímestskej aglomerácii Martin, Vrútky, Sučany. Dôvodom koncentrácie môže byť kopírovanie smeru celkovej urbanizácie v regióne. Mesto Martin spolu s prilahlými obcami, do ktorých premáva mestská hromadná doprava (bez obce Sučany), obýva 70 % všetkých obyvateľov okresu, spolu so Sučanmi vzdialenými 4 km je to 75 % obyvateľov okresu, resp. 61 % obyvateľov celého Turca. Okrem migrácie v rámci regiónu, Rómovia veľmi pravdepodobne pred rokom 1989 migrovali do Čiech.

Pôvodne najväčšie medzivojnové rómske osídlenia v obciach Necpaly, Malý Čepčín – Bodorová a Dolná Štubňa dnes neexistujú.

Zmenu v zastúpení rómskeho osídlenia v priebehu posledných 120 rokov v oboch okresoch dokumentuje tabuľka č. 3. Počet Rómov v jednotlivých okresoch bol vypočítaný na základe pôvodných hraníc okresov spred roku 1923, t.j. aj v súčasnosti tabuľka počíta s Rómami v siedmich obciach okolo Kláštora pod Znievom ako s Rómami v okrese Turčianske Teplice. Tabuľka pracuje so súčtom všetkých Rómov, ktorí a) deklarovali svoju rómsku národnosť, b) ktorí boli v rôznych súpisoch označení ako Rómovia alebo c) tých, ktorí boli autorkou ako takto označovaní identifikovaní. Symbol ** opäť označuje stĺpec, v ktorom neboli zistené údaje pre obce Dolný Turček, Horný Turček a Sklené, patriace do okresu Turčianske Teplice. Do okresu Turčianske Teplice patrili napríklad obce Bodorová, Malý Čepčín, Kláštor pod Znievom, Mošovce, Sklené a Dolná Štubňa, ktoré sú v roku 1924 sídlom väčších rómskych komunít. Do okresu Martin patrili napríklad obce Horné Jaseno, Necpaly, Sklabaňa, Sučany a Vrútky.

Tabuľka č. 3:
Počet Rómov v jednotlivých okresoch regiónu

	1893	1924	1930	1938	1944 **	1968	1991	2001	2011	2010/2013
Turč. Teplice	147	247	294	360	291	309	58	27	26	329
Martin	150	199	201	201	227	932	464	411	149	2064
Spolu	297	446	495	561	518	1241	522	438	175	2393

3.4 Sídla s najväčším absolútnym a relatívnym počtom Rómov

Tabuľky č. 4 a č. 5 uvádzajú poradie sídiel s absolútne i relatívne najväčším počtom Rómov. Tabuľky, rovnako ako predchádzajúca tabuľka, pracujú so súčtom Rómov identifikovaných rôznymi spôsobmi. Symbol ** opäť označuje stĺpec, v ktorom neboli zistené údaje pre obce Dolný Turček, Horný Turček a Sklené. V prípade, že sú v tabuľke č. 4 dva roky – označuje jeden súpis Rómov a druhý všeobecné sčítanie ľudu, na základe ktorého bolo vypočítané relatívne zastúpenie Rómov.

31 V siedmich obciach, ktoré boli pôvodne súčasťou okresu Turčianske Teplice, žije podľa telefonického prieskumu z roku 2010 len 26 Rómov, a to konkrétne v obciach Kláštor pod Znievom a Vrútko.

Rómska rodina pri svojich obydliah v Necpaloch, 1934 - 1935 | Autor Jndřich Schenk.
Fotoarchív Slovenského národného múzea – múzeí v Martine.

V medzivojnovom období najpočetnejšie komunity sídlili v obci Necpaly, Dolná Štubňa, Sučany, Kláštor pod Znievom a Mošovce. V jednej koncentrácii neďaleko železničnej stanice na hraniciach katastrov obcí Malý Čepčín a Bodorová žili Rómovia oboch obcí. V dvoch najväčších mestách, v Martine a vo Vrútkach žili Rómovia vo viacerých lokalitách. Napríklad v roku 1944 žilo 43 Rómov v časti Podháj a 19 Rómov, členov hudobníckych rodín, v centre mesta. Podobne väčšina Rómov vo Vrútkach v súpise z roku 1924 pochádzala z hudobníckych rodín. Hudobníci mesto po niekoľkých rokoch pravdepodobne opustili, pretože sa s nimi v neskorších súpisoch nestretávame. Ako pracovnú hypotézu môžeme vysloviť domnienku, že zmenšenie počtu rómskych hudobníkov vo Vrútkach súvisí s kultúrnym a ekonomickým úpadkom mesta na úkor susedného Martina. V poslednej tretine 19. storočia a v 20. storočí až do zániku Rakúsko-Uhorska Vrútky predstavovali najdynamickejšie sa rozvíjajúce mesto Turca závislé na železnici a miestnej uhorsko-maďarskej inteligencii. Po roku 1918 dobrovoľne alebo nútenne mesto opustilo veľké množstvo slovensky nehovoriacej inteligencie.³²

Niekedy po druhej svetovej vojne došlo k zásadným zmenám osídlenia Rómov, pretože v súpise Rómov z roku 1968 viac ako 65 % Rómov žije na severe regiónu, v troch veľkých, susedných sídlach Martin, Vrútky a Sučany. V súčasnosti žije v zmienených sídlach až 80 % všetkých Rómov regiónu.

32 Správa o jednej z vysťahovaleckých vln spomína na odchod troch transportov v marci 1919 do Maďarska. V transportoch odišlo spolu 180 osôb. SNA Bratislava, f. Zbierka staničných kroník, Vrútky, K 4, poprípade Segľová (2012).

Tabuľka č. 4:
Poradie obcí s najväčším absolútnym počtom Rómov

	1924		1930		1938		1944**		1968		2013	
1.	Vrútky	59	Necpaly	68	Dolná Štubňa	77	Necpaly	71	Martin	563	Martin	1500
2.	Necpaly	52	Dolná Štubňa	45	Necpaly	72	Martin	62	Vrútky	159	Vrútky	237
3.	Malý Čepčín	37	Malý Čepčín*	41	Malý Čepčín	58	Malý Čepčín	57	Horná Štubňa	107	Sučany	232
4.	Sklené	32	Bodorová	40	Martin	50	Dolná Štubňa	57	Sučany	90	Horná Štubňa	155
5.	Dolná Štubňa	31	Vrútky	33	Dolný Turček	36	Sučany	42	Necpaly	75	Turček	80
6.	Bodorová	29	Martin	28	Sklené	32	Kláštor p. Z.	36	Turček	57	Turč. Peter	43
7.	Kláštor p. Z.	24	Dolný Turček	25	Kláštor p. Z.	31	Mošovce	29	Kláštor p. Z.	38	Sklené	29

Tabuľka č. 5:
Poradie obcí s najväčším relatívnym zastúpením Rómov na celkovom obyvateľstve vyjadrené v percentách

	1924/1921		1930		1938		1944/1940**		1968/1970		2013	
1.	Malý Čepčín	16,60	Bodorová	17,24	Malý Čepčín	15,76	Malý Čepčín	16,2	Liešno	15,05	Turček	12,27
2.	Bodorová	13,36	Malý Čepčín	12,09	Dolná Štubňa	13,02	Liešno	15,00	Necpaly	8,35	Turč. Peter	10,19
3.	Liešno	9,40	Liešno	9,43	Bodorová	11,54	Bodorová	9,55	Turček	6,06	Horná Štubňa	9,49
4.	Necpaly	6,05	Necpaly	7,27	Liešno	8,49	Dolná Štubňa	7,69	Horná Štubňa	4,96	Sučany	4,96
5.	Dolná Štubňa	4,47	Dolná Štubňa	6,50	Turč. Peter	7,32	Necpaly	7,33	Kláštor p. Z.	2,36	Sklené	3,91
6.	Turč. Peter	4,21	Turč. Peter	5,19	Necpaly	7,16	Hadviga	3,91	Lipovec	2,68	Vrútky	3,16
7.	Horné Jaseno	3,78	Horné Jaseno	3,99	Dolný Turček	3,39	Turč. Peter	3,56	Sklené	2,66	Martin	2,68

3.5 Sídla regiónu podľa veľkosti rómskeho osídlenia

Tabuľka č. 6 triedi rómske komunity podľa ich veľkosti. Ako určujúce pre tabuľku č. 6 bolo vybrané vnímanie rómskych komunít majoritou. Tabuľka č. 6, podobne ako predchádzajúce tabuľky pre sčítania z roku 1930 a 1938, pracuje so súčtom všetkých Rómov identifikovaných rôznymi spôsobmi. Stĺpec A označuje počet Rómov v obci, stĺpec B označuje počet obcí, v ktorom žil uvedený počet Rómov, a stĺpec C označuje celkový počet Rómov obývajúcich vybrané obce. Symbol ** opäť upozorňuje na chýbajúce údaje za obce Dolný Turček, Horný Turček a Sklené v roku 1944.

Ako zobrazuje tabuľka č. 1, celkový počet sídiel v Turci sa v rokoch 1893 - 2013 znížil o tretinu. Z pôvodných 96 sídiel v súčasnosti existuje 69 sídiel. Takmer o polovicu klesol počet obcí obývaných Rómami, z 35 na 18 sídiel. Súčasne dochádza k stále väčšiemu koncentrovaniu Rómov. V roku 1924 takmer polovica Rómov žila v rómskych komunitách, ktoré mali menej ako 25 členov. Komunita

bola tvorená jednou či niekoľkými rodinami. V súčasnosti žije 80 % všetkých Rómov regiónu v troch veľkých, susedných sídlach regiónu. Po roku 1989 dochádza predovšetkým v meste Martin k stále väčšej koncentrácii obyvateľov označených za Rómov. Z mnohých lokalít v centre a neďaleko centra mesta boli Rómovia postupne presťahovaní do dvoch segregovaných lokalít a jednej lokality v centre mesta. V súčasnosti najväčšia a najproblémovejšia lokalita Bambusky, umiestnená neďaleko smetiska, vznikla až v roku 1998 vystáňovaním neplatičov z centra mesta do 24 unimobuniiek. O rok neskôr pribudlo ďalších približne 19 bytov. V roku 2008 bola v lokalite postavená bytovka s 18-timi bytmi nižšieho štandardu (Lokálna, 2009; Komunitný, 2009).

Aj tabuľka č. 7 prezentuje rómske komunity podľa ich veľkosti, pracuje však so sčítaniami z rokov 1930, 1991, 2001 a 2011, v ktorých obyvatelia mali možnosť sami deklarovať cigánsku alebo rómsku národnosť. Do výberu sčítaní do istej miery špekulatívne nebol zaradený súpis z roku 1938, hoci aj v rámci uvedeného súpisu mali Rómovia možnosť deklarovať cigánsku národnosť. Pre autorku je však sporné, nakoľko bola sloboda deklarácie možná v rámci vyhrotených národnostných sporov a začínajúcej antisemitskej a anticigánskej propagandy. Autorka sa vo svojich pochybnostiach špekulatívne opiera aj o výsledné štatistické zistenia. S výnimkou roku 1938, vo všetkých ostatných sčítaniach, ktoré ponúkali možnosť deklarovať rómsku národnosť, ju deklarovala menej ako tretina obyvateľov, ktorí boli ako Rómovia vnímaní majoritou. Rovnako ako v predchádzajúcej tabuľke stĺpec A označuje počet Rómov v obci, stĺpec B označuje počet obcí, v ktorom žil uvedený počet Rómov, a stĺpec C označuje celkový počet Rómov obývajúcich vybrané obce.

Ako bolo zmienené vyššie, je otázne, o akých fenoménoch tabuľka informuje. Pre obdobie po roku 1989 by mohla hypoteticky svedčiť jednak o procesoch rómskeho etnoemancipačného hnutia alebo, naopak, o miere diskriminácie. Z tohto pohľadu sa ako zásadnejšie javí desaťročie 2001 až 2011, kedy v regióne došlo k poklesu deklarovanej rómskej národnosti o 60 %.

3.6 Ďalšie výberové informácie o rómskej populácii v Turci

Do tabuľky č. 8 bol výberovo zaradený len jeden typ údajov zo súpisu v roku 1893, ktorý tematizuje jeden z najčastejších stereotypov o Rómoch – predstavu o prevládajúcom kočovnom živote. Súpis jednoznačne ukázal, že kočovným spôsobom žilo iba 3,25 % Rómov zo všetkých Rómov žijúcich v Uhorsku.³³ V Turci sa v čase súpisu zdržiavali 3 kočujúci Rómovia (Czigányösszeírás, 1895). Súpis rozdelil Rómov do troch kategórií: trvalo usadených, polousadených (niekoľko mesiacov i rokov sa zdržiavajúcich na jednom mieste) a kočovných Rómov. Zo sledovaných štatistík už

³³ Percentuálne zastúpenie Rómov medzi všetkými Rómami v Uhorsku vypočítané na základe tabuľky (Czigányösszeírás, 1895: 21).

iba sčítanie ľudu v roku 1938 zachytilo skupinu 27 kočovných Rómov v Dolnej Štubni.³⁴ Aj tento pomerne vysoký počet však nepredstavoval ani 5 % zo všetkých identifikovaných Rómov žijúcich v čase sčítania v Turci. Telefonogram z roku 1927 o rómskej populácii v Turci konštatoval neprítomnosť kočovných Rómov v Turci.³⁵ A rovnako podľa správ Okresného úradu v rokoch 1931 a 1932 nebol v regióne četníckymi stanicami vydaný žiadny kočovný list.³⁶ V súpise kočovných osôb, ktorý bol prevedený na základe zákona č. 74 z roku 1958, bolo v okrese zaznamenaných 12 mužov a 9 žien, spolu 21 osôb. (Cikánské, 1968: Tab. 1)

Viacere použité sčítania a súpisy Rómov obsahujú okrem počtu Rómov aj mnoho ďalších informácií. Najväčšie množstvo informácií poskytujú súpisy z rokov 1893, 1924, 1938, 1968, sčítanie z roku 1930 a Atlas 2013. V predvojnových súpisoch z rokov 1924, 1938 a v sčítaní z roku 1930 nachádzame konkrétne mená jednotlivcov s dátumom a miestom narodenia, charakteristikou rodinného usporiadania a niekedy s udaním zamestnania. Sčítanie 1930 obsahuje u žien navyše údaje o počte detí a dátume sobáša, poprípade ovdovenia. Toto sčítanie obsahuje aj informácie o vierovyznaní, gramotnosti a domovskej príslušnosti a v prípade, že sa Rómovia v sídle nenarodili, určuje miesto a čas, kedy sa prisťahovali. Súpisy z rokov 1893, 1968 a Atlas 2013 sú anonymné. I tak poskytujú bohaté informácie o rómskych komunitách v jednotlivých sídlach. Autori uvedených súpisov sa okrem počtu Rómov (Cigánov) zaujímali predovšetkým o ich bývanie, zamestnanie, vzdelanie, poprípade migráciu a prirodzený prírastok v komunitách.³⁷

Na záver analytickej časti ponúkame súhrn informácií o základných charakteristikách sídiel, ktoré Rómovia v regióne obývali v prvej polovici 20. storočia a dnes. V medzivojnovom a vojnovom období bol Turiec regiónom s prevahou malých sídiel. V roku 1930 mala tretina obcí menej ako 200 obyvateľov a iba v siedmich obciach regiónu žilo viac ako 1000 obyvateľov. Štvrtina obyvateľov regiónu žila v dvoch najväčších mestách na severe regiónu, v Martine a vo Vrútkach. Z celkového počtu 91 sídiel v regióne sa nám medzi rokmi 1924 -1944 podarilo identifikovať stabilne (t.j. prítomné vo všetkých sledovaných súpisoch) rómske osídlenie v 22 obciach. Medzi obcami obývanými Rómami boli všetky typy obcí – od najmenších obcí Liešno (106)³⁸, Záborie (181) a Turčiansky Peter (231), až po najväčšie sídla Vrútky (6711) a Martin (8508). Rómovia žili ako v obciach so slovenskou, tak nemeckou majoritou. Hoci všetci Rómovia v regióne boli katolíckmi, sídlili rovnako

34 ŠA Bytča, pobočka Martin, f. OÚ Martin, , inv. č. 1991, adm.1938, K 234.

35 ŠA Bytča, pobočka Martin, f. OÚ Martin, inv. č. 1785, adm. 1927, K 131, rómske záležitosti.

36 ŠA Bytča, pobočka Martin, f. OÚ Martin, , inv. č. 1877, adm. 1932, K 176, rómske záležitosti.

37 Štúdia predstavuje prvé spracovanie rozsiahleho regionálneho výskumu autorky, ďalšie údaje o rómskych komunitách doteraz nespacovala.

38 V zátvorke celkový počet obyvateľov obce v roku 1930.

Tabuľka č. 6:
Obce podľa počtu Rómov v obci podľa pripísanej etnicity

A	1924	B	C	1930	B	C	1938	B	C	1944**	B	C	1968	B	C	2010/2013	B	C
1 – 5	Brieštie, Budíš, Horný Turček, Turč. Kľačany, Rudno, Šútovo, Záborie	7	20	Blatnica, Budíš, Turč. Štiavnička, Šútovo	4	10	Blatnica, Brieštie, Horný Turček, Šútovo, Vrúcko, Záborie	6	16	Brieštie, Horné Jaseno, Sklabiňa, Šútovo, Turč. Štiavnička, Vrúcko, Záborie	7	25	Diviaky, Košťany	2	4	Malý Čepčín, Mošovce	2	2
6 – 10	Blatnica, Čremošné, Dolný Turček, Hadvíga, Martin, Nolčovo, Turč. Peter, Turč. Štiavnička	8	58	Briešťa, Čremošné, Hadvíga, Liešno, Rudno, Sklabiňa, Slov. Pravno, Vrúcko	8	69	Horné Jaseno, Liešno, Sklabiňa, Slovany, Slov. Pravno	5	40	Nolčovo, Rudno, Slov. Pravno, Turč. Peter, Vrútky, Záturčie	6	48	Bystrička, Kipeľany, Rudno, Vrúcko	4	29	Dubové, Necpaly, Turany, Vrúcko	4	35
11 – 25	Dubové, Horné Jaseno, Kláštor p. Z., Liešno, Mošovce, Slovany, Sklabiňa, Sučany, Vrúcko	9	128	Dolný Turček, Dubové, Horné Jaseno, Kláštor p. Z., Mošovce, Nolčovo, Sklené, Slovany, Sučany, Turč. Peter	10	161	Čremošné, Dubové, Hadvíga, Nolčovo, Sučany, Turč. Peter	6	91	Čremošné, Dubové, Bodorová, Hadvíga, Liešno, Slovany	6	91	Liešno, Slov. Pravno, Turč. Teplice, Záturčie	4	57	Kláštor p. Z., Košťany, Slov. Pravno, Šútovo, Turč. Teplice	5	80
26 – 49	Bodorová, Dolná Štubňa, Malý Čepčín, Sklené	4	129	Bodorová, Dolná Štubňa, Malý Čepčín, Martin, Vrútky	5	187	Bodorová, Dolný Turček, Kláštor p. Z., Mošovce, Sklené	5	154	Kláštor p. Z., Mošovce, Sučany	3	107	Kláštor p. Z., Lipovec, Sklené	3	100	Sklené, Turč. Peter	2	72
50 – 99	Necpaly, Vrútky	2	111	Necpaly	1	68	Dolná Štubňa, Malý Čepčín, Martin, Necpaly	4	260	Malý Čepčín, Martin, Necpaly, Dolná Štubňa	4	247	Necpaly, Sučany, Turček	3	222	Turček	1	80
100 a viac		0	0		0	0		0	0		0	0	Horná Štubňa, Martin, Vrútky	3	829	Horná Štubňa, Martin, Sučany, Vrútky	4	2124
Spolu		30	446		28	495		26	561		26	518		19	1241		18	2393

Tabuľka č. 7:
Obce podľa počtu Rómov v obci podľa deklarovanej etnicity

A	1930	B	C	1991	B	C	2001	B	C	2011	B	C
1 - 5	Šútovo	1	3	Košťany n. T., Sklené, Turany, Turč. Teplice, Vrútko	5	14	Kláštor p. Z., Košťany n. T., Krpelany, Necpaly, Sklené, Turany, Turček, Vrútko, Žabokreky	9	13	Kláštor p. Z., Mošovce, Necpaly, Šútovo, Turany, Turček, Turč. Teplice	7	15
6 - 10	Čremošné, Liesno, Nolčovo, Sklabaňa	4	36	Kláštor p. Z., Necpaly	2	20	Turč. Teplice	1	9			
11 - 25	Dubové, Turč. Peter	2	23	Slov. Pravno, Horná Štubňa	2	39	Horná Štubňa	1	11	Horná Štubňa	1	18
26 - 49	Bodorová, Malý Čepčín	2	78	Vrútky	1	45	Vrútky	1	34	Vrútky	1	36
50 - 99				Sučany	1	84	Sučany	1	81	Martin, Sučany	2	106
100 a viac				Martin	1	320	Martin	1	290			
Spolu		9	140		12	522		14	438		11	175

Tabuľka č. 8:
Počet usadených, polousadených a kočovních Rómov podľa uhorského súpisu Rómov z 1. 12. 1893

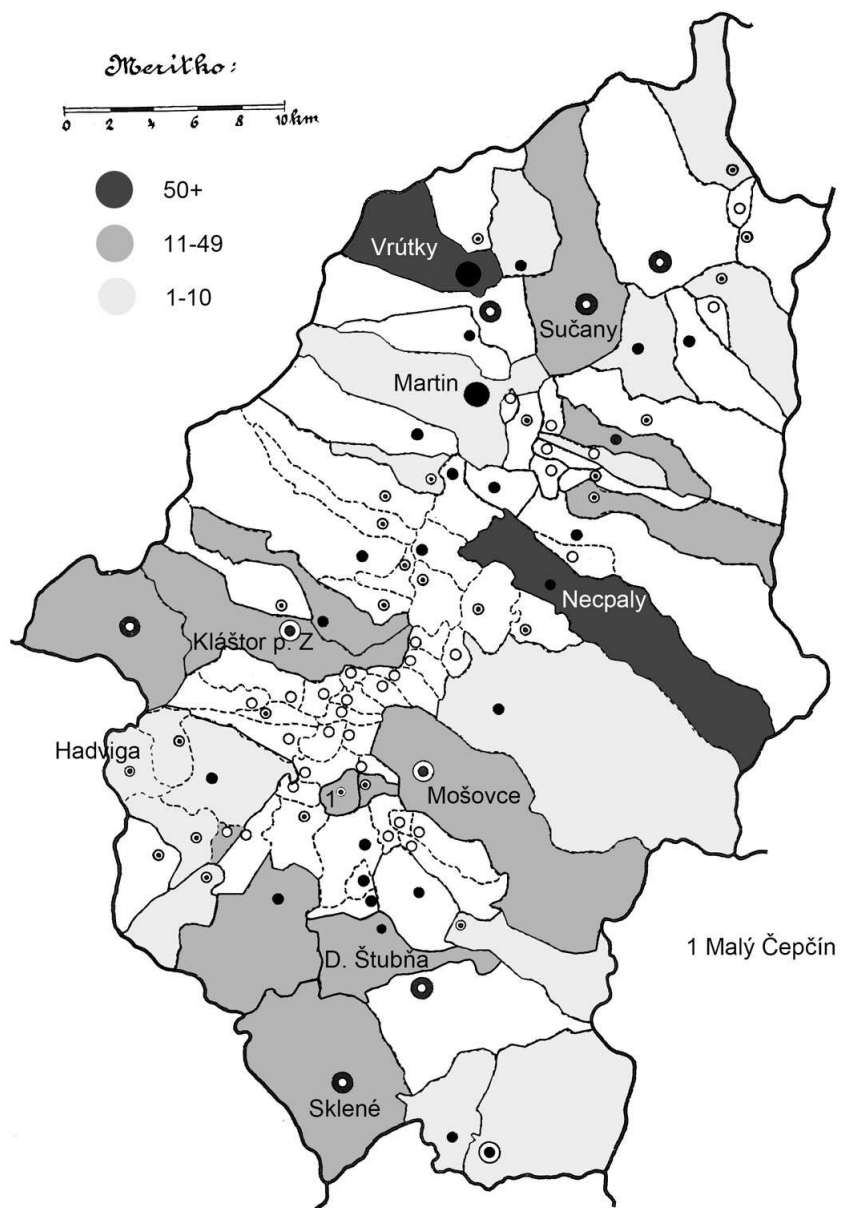
Počet Rómov	usadení	%	polousadení	%	kočovní	%	všetkých Rómov
Uhorsko	243 432	88,54	20 406	7,42	8 938	3,25	274 940
Turiec	277	93,27	17	5,72	3	1,01	297

v dominantne evanjelických či v dominantne katolíckych obciach, ako aj v obciach s vyrovnaným počtom evanjelikov a katolíkov.

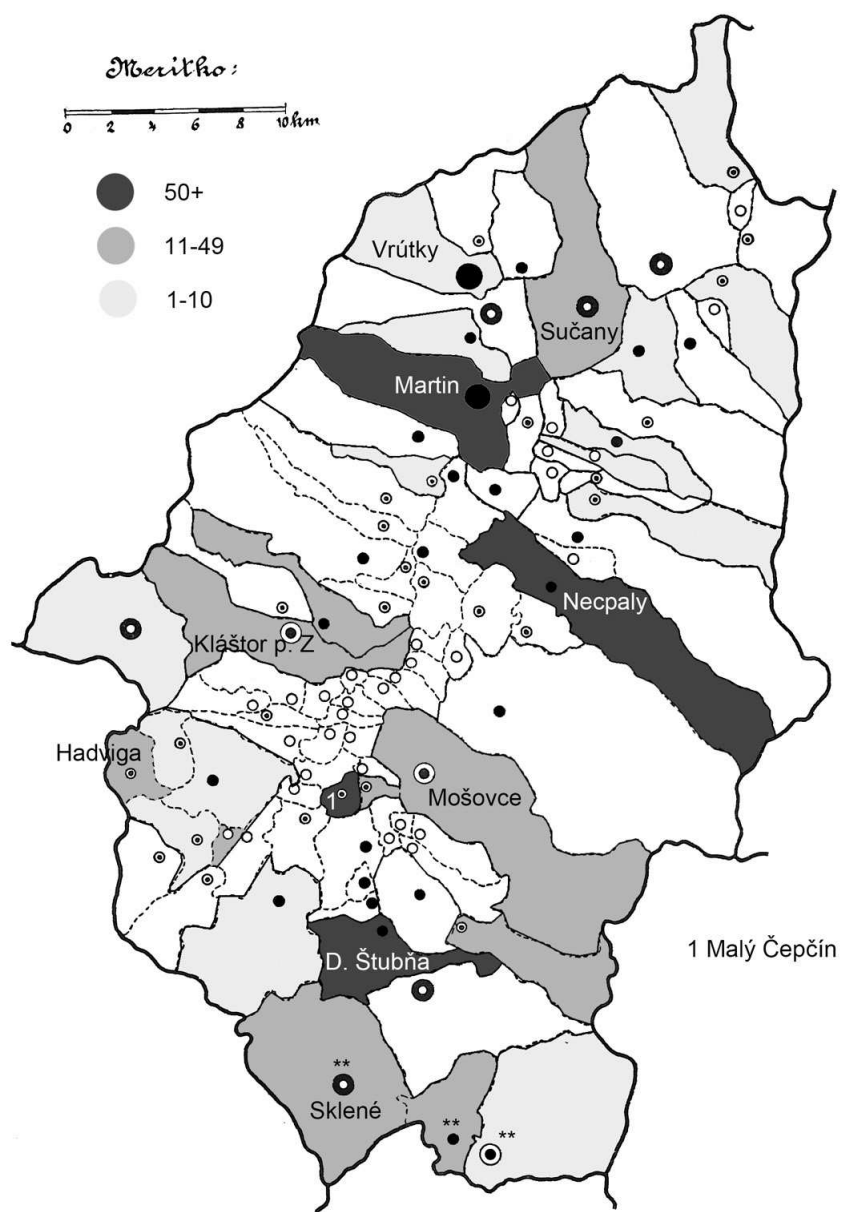
Vďaka urbanizácii žije v súčasnosti 41 % obyvateľov južného okresu v okresnom meste Turčianske Teplice. V okresnom meste Martin žije 59 % obyvateľov severného okresu. Ako už bolo spomínané, okresné mesto Martin spolu so samostatnými sídlami, do ktorých premáva mestská hromadná doprava, obýva až 70 % obyvateľov okresu. Vďaka vývoju po roku 1945 je región v súčasnosti etnicky homogénny. Najväčšiu oficiálnu menšinu, necelé 1 %, v okrese Martin predstavuje česká národnosť. V okrese Turčianske Teplice je to s necelým 1 % nemecká národnosť. Iba pripomíname, že Rómovia podľa vnímania majority tvoria v okrese Martin 2,07 % a v okrese Turčianske Teplice 1,62 %. Náboženská rôznorodosť v regióne pravdepodobne už nehrá rovnako významnú úlohu ako v minulosti. Rómske osídlenie, zdá sa, kopíruje smer urbanizácie typický pre celý región a koncentruje sa v širšej mestskej aglomerácii Martina – len v jednej obci do 500 obyvateľov sídli početnejšia rómska komunita (Turčiansky Peter).

Na záver tabuľkovej časti pre ilustráciu pripájame päť máp³⁹ zobrazujúcich počet Rómov žijúcich v jednotlivých obciach regiónu na základe údajov z rokov 1924, 1944, 1968, 2010/2013 a 2011. Katastre obcí, kde v sledovanom roku žili Rómovia, sú farebne rozlíšené. Za základ rozlíšenia bola zvolená zjednodušená škála použitá v tabuľkách č. 6 a 7. Autorka si uvedomuje, že zvolená škála je najmä pre súčasné dáta skresľujúca, pretože počet Rómov žijúcich po roku 2000 v najväčších lokalitách dosahoval rádovo stovky obyvateľov vnímaných alebo hlásiacich sa k rómskej národnosti. Mapy č. 1 – 4 zobrazujú počet obyvateľov vnímaných majoritou ako Rómovia. Mapa č. 5 vychádza z posledného sčítania, ktoré vychádzalo z deklarácie jednotlivcov. V prípade mapy č. 2 z roku 1944 boli pre obce Horný a Dolný Turček a Sklené použité údaje zo súpisu v roku 1938. Na túto skutočnosť v mape upozorňuje znak **. Pre mapu č. 4 pochádzajú údaje buď z telefonického zisťovania v roku 2010 (v prípade ak bolo v obci odhadovaných menej ako 30 žijúcich Rómov, s výnimkou obce Sklené), alebo zo zisťovania Atlasu 2013.

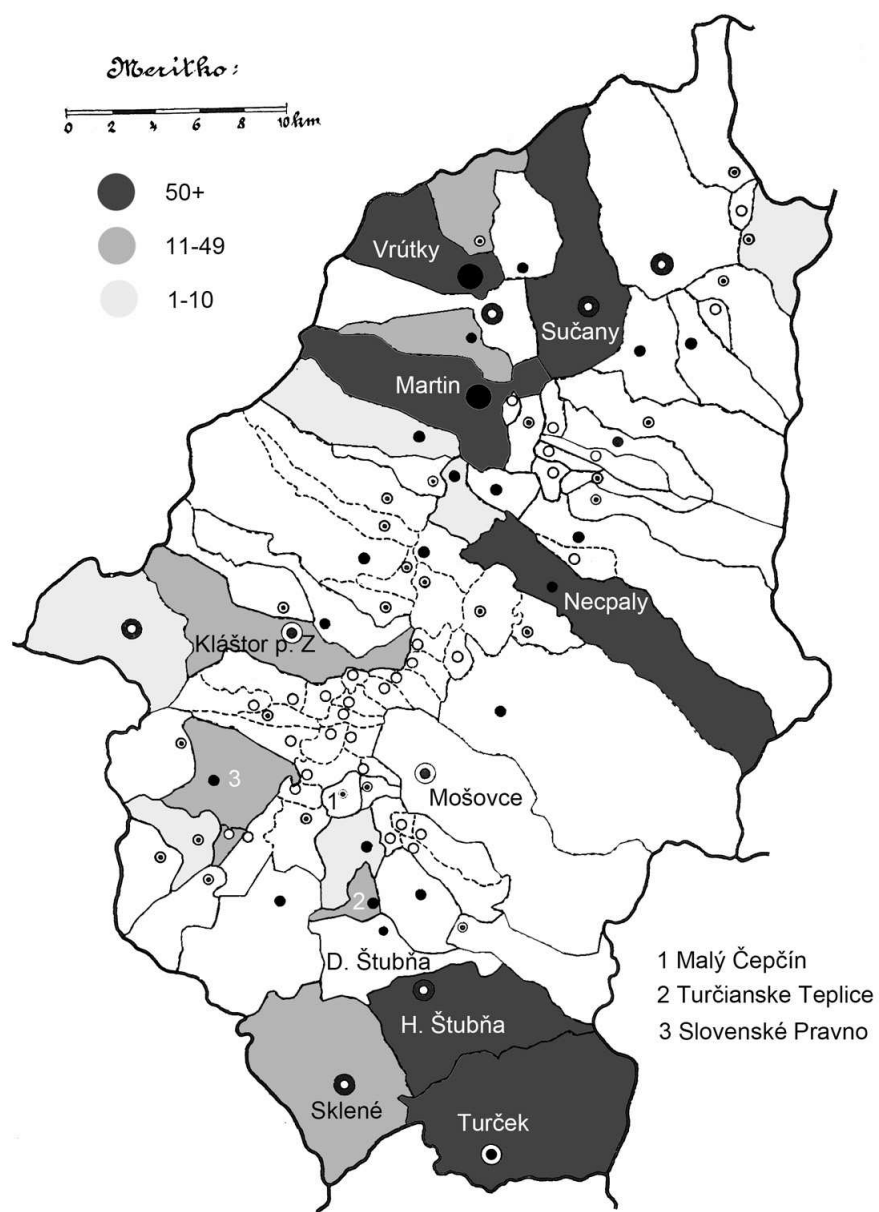
39 Základom máp sa stalo mapové zobrazenie v štúdiu Bohuslava Matušíka (1933a). Mapy do výslednej grafickej podoby upravil Alexander Mušínska.

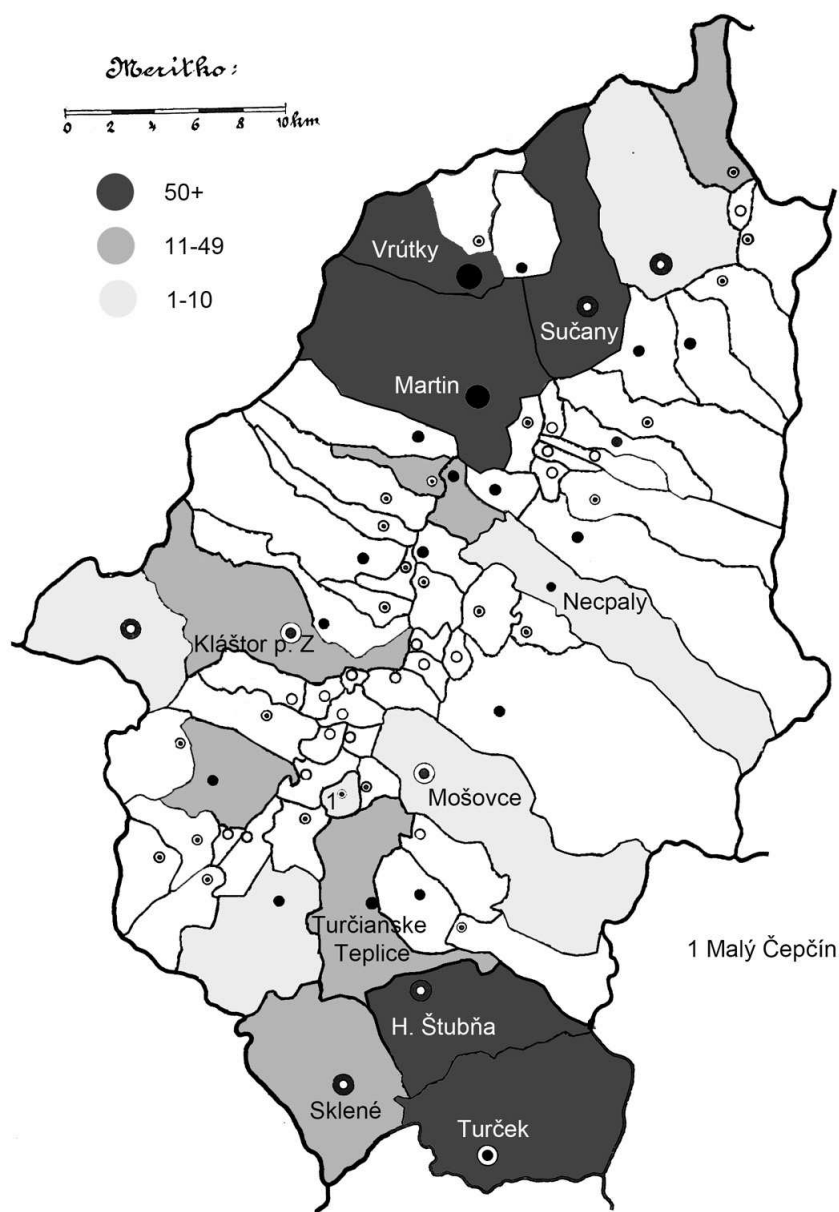
Mapa č. 1: Počet Rómov v Turci podľa údajov z r. 1924
(na základe súpisov Rómov za obce, ktoré pripravili notári ako základ
pre súpis všetkých Rómov na Slovensku).

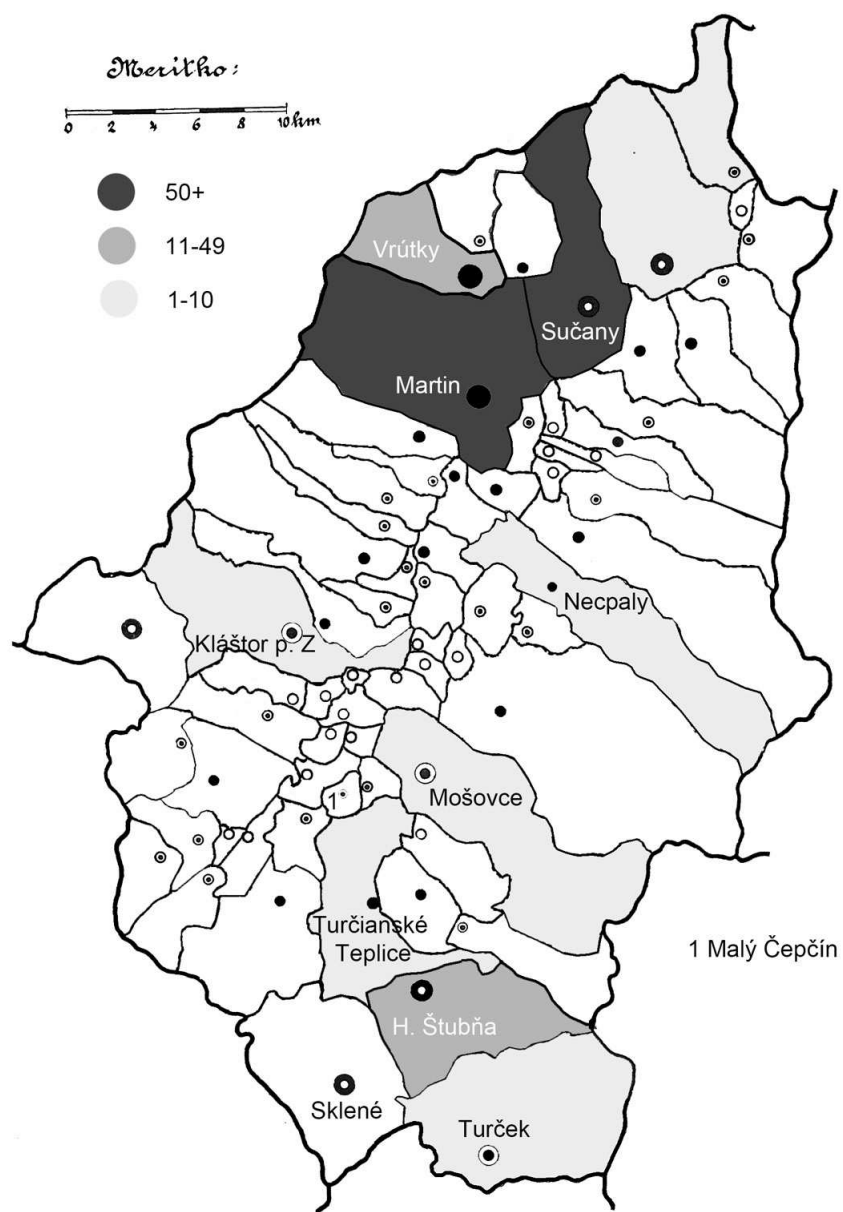
Mapa č. 2: Počet Rómov v Turci podľa údajov z r. 1944 (hlásenia žandárskych staníc pre okresný úrad v Martine).

Mapa č. 3: Počet Rómov v Turci podľa údajov z r. 1968
(podľa Federálneho štatistického úradu, Cikánské, 1969: 32).

Mapa č. 4: Počet Rómov v Turci podľa údajov z r. 2010–2013
(mapovanie rómskych komunít pre Atlas 2013).

Mapa č. 5: Počet Rómov v Turci podľa údajov z r. 2011
(Sčítanie obyvateľov, Juhaščíková-Škápik-Štukovská, 2012).

Záver

Štúdia v tabuľkovej časti lokalizovala jednotlivé Rómami obývané obce v rokoch 1893 - 2013. Konkrétne vyčíslila počet Rómov žijúcich v jednotlivých rokoch v celom regióne. Odlišila pritom sčítania Rómov, kde obyvatelia mali možnosť prihlásiť sa k rómskej, resp. cigánskej národnosti, a rôzne správy, súpisy a zisťovania evidujúce Rómov na základe vnímania majority.

V tretej časti štúdia upozornila na niekoľko fenoménov. V prvom rade aj v prípade Turca nie sú, minimálne od konca 19. storočia, pravdivé laické predstavy o prevahe kočovného spôsobu života medzi Rómami. V celoslovenskom, rovnako ako v celouhorskom, kontexte súpis z roku 1893 potvrdil prevahu usadlých Rómov. V prípade Slovenska už bolo trvalo usadených 92,9 % všetkých Rómov (Kollárová, 2002: 37). Prevahu usadlého spôsobu života na základe súpisu z roku 1893 konštatuje aj Emília Horváthová (1964: 138).

Štúdia pre región Turca doložila nárast relatívneho a absolútneho počtu Rómov v súpisoch a sčítaniach zostavených na základe posúdenia majority. Stabilný nárast počtu Rómov na základe posúdenia majority okrem samotných štatistík konštatujú viacerí autori pre územie celého Slovenska (Šprocha, 2014; Vaňo – Haviarová, 2002). Štúdia naopak dokumentovala stabilný pokles počtu Rómov, ktorí deklarovali svoju rómsku národnosť v regióne v sčítaniach od roku 1991, čo nie je celoslovenským fenoménom. V roku 1991 sa na Slovensku k rómskej národnosti prihlásilo 75 802 obyvateľov, v roku 2001 už 89 920 obyvateľov a v poslednom sčítaní 105 738 obyvateľov. Pokles počtu Rómov podľa sčítaní je platný len pre niektoré regióny. Pre medziobdobie 1991 až 2001 platí pre asi štvrtinu okresov (Vaňo – Haviarová, 2002: 494).

Štúdia jasne dokumentovala prerušenie kontinuity rómskeho osídlenia v mnohých sídlach po 2. svetovej vojne. Stabilné medzivojnové rómske komunity v súpisoch v rokoch 1968 - 2001 už nenachádzame v 16 sídlach sledovaného regiónu. Archívny výskum povojnového obdobia by umožnil presnejšie určiť, za akých okolností sa rómske komunity z obcí stratili. Ďalší archívny výskum by možno v niektorých lokalitách dokázal kontinuitu rómskych komunít nezachytenú oficiálnymi súpismi. Na základe doterajších znalostí je možné navrhnúť dve pracovné hypotézy vysvetľujúce zánik rómskych komunít – administratívny tlak štátnych a samosprávnych orgánov na presun a koncentráciu rómskeho obyvateľstva a migráciu.

Zároveň sa rómske osídlenie stalo za posledných 120 rokov výrazne koncentrovanejším. Ako bolo spomenuté, v roku 1924 takmer polovica Rómov žila v rómskych komunitách, ktoré mali menej ako 25 členov. Naopak v súčasnosti žije viac ako 62 % Rómov v Martine, najväčšom meste regiónu, a 80 % všetkých Rómov regiónu v troch veľkých, susedných sídlach regiónu (Martin, Vrútky a Sučany). Výraznú povojnovú koncentráciu rómskeho osídlenia dokumentuje

aj porovnanie vývoja počtu Rómov žijúcich v dvoch okresoch regiónu. Koncom 19. storočia bolo rómsky vnímané obyvateľstvo prítomné rovnomerne v oboch okresoch regiónu, v medzivojnovom období dokonca prevažovalo v južnom okrese, po druhej svetovej vojne dochádza ku koncentrácii rómskych obyvateľov na severe, v širšej mestskej a prímestskej aglomerácii Martin, Vrútky a Sučany.

Predložená štúdia má slúžiť ako východisko ďalšieho historického výskumu už konkrétnych rómskych komunít, poprípade ďalších celkových charakteristík rómskej populácie v Turci, ako sú napríklad bližšie demografické údaje o jednotlivých rodinách a domácnostiach, bytových podmienkach či spôsobe obživy turčianskych Rómov. Štúdia môže byť zároveň východiskom komparácie vývoja rómskeho osídlenia na regionálnej úrovni v rámci Slovenska.

Pramene

- Slovenský národný archív Bratislava, fond Sčítanie ľudu 1930 a Zbierka staničných kroník, Vrútky, K4.
Štátny archív Bytča, pobočka Martin, fond Okresný úrad Martin a Miestny národný výbor Mošovce.
Fotoarchív Slovenského národného múzea – múzei v Martine.

Literatúra

- AHMED, Patricia – FELICIANO, Cynthia – EMIGH, Rebecca Jean. 2004. *Ethnonational classification in Eastern Europe*. California center for population research. On-line working paper. Dostupné na <http://papers.ccpr.ucla.edu/papers/PWP-CCPR-2004-008/PWP-CCPR-2004-008.pdf> [cit. 2014-11-27]
- AHMED, Patricia – FELICIANO, Cynthia – EMIGH, Rebecca Jean. 2006. *Internal and External Ethnic Assessment in Eastern Europe*. California center for population research. On-line working paper. Dostupné na <http://escholarship.org/uc/item/7r9331q0#page-1> [cit. 2014-11-27]
- ASPINALL, Peter J. 2001. Operationalising the collection of ethnicity data in studies of the sociology of health and illness. In: *Sociology of Health & Illness* (23) 6. ISSN 0141-9889, s. 829-862.
- Atlas rómskych komunít na Slovensku 2004*. 2004. [Bratislava: Inštitút pre verejné otázky.]. ISBN 8088991277.
- Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013*. 2014. Bratislava: UNDP. ISBN 9788089263189. Dostupné na: http://www.unipo.sk/public/media/18210/Atlas_romkom_web.pdf [cit. 2014-11-27]
- BABUSIK, Ferenc. 2004. Legitimacy, statistics and research methodology: Who is Romani in Hungary today and what are we (not) allowed to know about Roma. In: *Roma Rights Quarterly* (2). ISSN 1417-1503, s. 14-18. Dostupné na <http://www.cceol.com/asp/issuedetails.aspx?issueid=ba5c533d-129b-44a0-a9df-a41673ba26cd> [cit. 2014-11-27]
- BOHÁČ, Ant. 1930. Rádlův sociologický rozbor naší národnostní statistiky. In: *Československý statistický věstník* (11) 1-2. ISSN 1801-2736, s. 1-22.
- BRABCOVÁ, Petra. 2005. Národnostní složení obyvatelstva Československa v letech 1918-1989 ve světle právních předpisů. In: *Demografie* (7) 4. ISSN 0011-8265, s. 265-270.
- BRUBAKER, Rogers – LOVEMAN, Mara – STAMATOV, Peter. 2004. Ethnicity as cognition. In: *Theory and Society* (33) 1. ISSN 0304-2421, s. 31-64.
- BUBENÍK, Jaroslav – KŘEŠŤAN, Jiří. 1995. Zjišťování národnosti jako pro-

- blém statistický a politický: zkušenosti ze sčítání lidu za první republiky. In: *Paginae historiae: sborník Státního ústředního archivu v Praze*. Praha : Státní ústřední archiv v Praze. ISSN 1211-9768, s. 111-136. Dostupné na http://www.nacr.cz/E-publ/paginae/fulltext/3_1995/ph_03_04.pdf [cit. 2014-11-27]
- CSEPELLI, György – SIMON, Dávid. 2004. Construction of Roma identity in Eastern and Central Europe: Perception and Self-identification. In: *Journal of Ethnic and migration studies* (30) 1. ISSN 1369-183X, s. 129-150.
- ČERVENKA, Jan – HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 2000. Aby po člověku něci zůstalo: Rozhovor s romským sochařem Jaroslavem Cickem. In: *Romano Džaniben VII* (3). ISSN 1210-8545.
- Cikánské obyvatelstvo k 31.XII.1967*. 1968. Praha: Státní statistický úřad.
- Cikánské obyvatelstvo k 31.XII.1968*. 1969. Praha: Federální statistický úřad.
- Czigányösszeírás Eredményei* (1893). 1895. Budapest: Az Országos Magyar kir. Statisztikai Hivatal.
- ČIŽMÁRIKOVÁ, Gabriela. 2004. Rómske obydlia v Turci na príklade obce Necpaly. In *Zborník Slovenského národného múzea v Martine. Etnografia*. XCVIII. ISSN 0139-5475, s. 102-113.
- DŽAMBAZOVIČ, Roman. 2001. Rómovia v Uhorsku koncom 19. storočia. In: *Sociológia* (33) 5. ISSN 0049-1225, s. 491-506.
- HORVÁTHOVÁ, Emília. 1964. *Cigáni na Slovensku: Historicko-etnografický náčrt*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- JUHAŠČÍKOVÁ, Ivana – ŠKÁPIK, Pavol – ŠTUKOVSKÁ, Zuzana. *Základné údaje zo Sčítania obyvateľov, domov a bytov 2011: Obyvatelstvo podľa národnosti*. 2012. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky. ISBN 9788081212062.
- JUROVÁ, Anna. 1996a. *Rómska problematika 1945-1967: Dokumenty*. 1. časť. Praha: Ústav soudobých dějin.
- JUROVÁ, Anna. 1996b. *Rómska problematika 1945-1967: Dokumenty*. 4. časť. Praha: Ústav soudobých dějin.
- JUROVÁ, Anna. 2001. Niekoľko poznámok k evidenciám Rómov v predvojnovom období. In: *Človek a spoločnosť* 4 (1). ISSN 1335-3608. Dostupné na <http://www.saske.sk/cas/archiv/1-2001/index.html> [cit. 2014-11-27]
- JUROVÁ, Anna. 2010. Rómovia na južnom Slovensku na základe celouhorskeho súpisu z roku 1893 (problémy početnosti, národnostnej príslušnosti) In: *Človek a spoločnosť* 13 (4). ISSN 1335-3608. Dostupné na <http://www.saske.sk/cas/zoznam-rocnikov/2010/4/5901/> [cit. 2014-11-27]
- KARIKA, G. – ČONKA, J. 1995. Rómovia sú na Slovensku rovnako veľkou národnostnou menšinou ako Maďari. In: *Romano lil nevo V* (160-163), s. 3.
- KILIÁNOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKOVIČOVÁ, Eva (eds.). 2009. *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava: Veda. ISBN 9788022410250.
- KOLLÁROVÁ, Zuzana. 2002. Rómovia v období I. ČSR, II. ČSR a Slovenského štátu. In: VAŠEČKA, Michal (ed.). *Čačipen pal o Roma : Súhrnná správa*

- o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s. 43-52. ISBN 8088935415.
- KOTVANOVÁ, Alena (ed.). [2012]. *Dáta o rovnosti v slovenskej realite*. [Košice]: Equilibria. ISBN 9788081430534. Dostupné na http://www.diskriminacia.sk/sites/default/files/Zbornik_1_Data_o_rovnosti.pdf [cit. 2014-11-27]
- KOVÁČ, Dušan, a kol. 1999. *Kronika Slovenska 2: Slovensko v dvadsiatom storočí*. Praha – Bratislava: Fortuna-Print. ISBN 8088980089.
- KRIGLEROVÁ, Elena – RYBOVÁ, Jana. 2005. Sociografické mapovanie rómskych komunít na Slovensku – „Lessons learned“. In ŠIMÍKOVÁ, I. – VAŠEČKA, Imrich a kol. *Mechanizmy sociálneho vyčleňovania rómskych komunít na lokálnej úrovni a nástroje integrácie*. Brno: Barrister & Principal, s. 167 – 180. ISBN 8073640090.
- LADÁNYI, János – SZELÉNYI, Iván. 2001. The social construction of Roma ethnicity in Bulgaria, Romania and Hungary during market transition. In *Review of Sociology* 2. ISSN 1417-8648, s. 79-89.
- Lexikón obcí Slovenskej republiky*. 1942. Bratislava: Štátny štatistický úrad.
- Magyar Statisztikai Közlemények: A magyar szent korona országainak 1910 évi*. 1912. Budapest: Az Athenaeum irodalmi és nyomdai R. – társulat nyomása 42.
- MANN, Arne B. 1992. Vývoj rómskej rodiny na príklade troch spišských obcí. In: *Demografie* (34) 2. ISSN 001-8265, s. 118-129.
- MATUŠÍK, Bohumil. 1936a. Pohyb obyvateľstva v Turci za posledných 100 rokov. In: *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti (XXX)* 1-4, s. 1-22.
- MATUŠÍK, Bohumil. 1936b. Pohyb národnosti a náboženstva v Turci za posledných sto rokov. In: *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti (XXX)* 1-4, s. 34-55.
- MUŠINKA, Alexander – MATLOVIČOVÁ, Kvetoslava. Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013 ako pramenná databáza pre analýzu situácie Rómov na Slovensku a jeho potenciál pre ďalšie výskumy a analýzy. V tlači.
- Retrospektívny lexikón obcí ČSSR 1850-1970*. 1978. Praha: Federálny štatistický úrad. II. Diel, 2. zväzok.
- ROSE, Nikolas. Governing by numbers: Figuring out democracy. 1991. In *Accounting, Organizations and Society* (16) 7. ISSN 0361-3682, s. 673-692.
- RUGHINIS, Cosima. 2001. Quantitative tales of ethnic differentiation: Measuring and using Roma/Gypsy ethnicity in statistical analyses. In: *Ethnic and Racial Studies* (34) 4. ISSN 0141-9870, s. 594-619.
- Sčítanie ľudu, domov a bytov k 1. decembru 1970 v okrese Martin*. 1974. Martin: Okresné oddelenie slovenského štatistického úradu.
- Sčítanie ľudu, domov a bytov 3.3.1991 okres Martin*. 1992. Martin: Okresné oddelenie slovenského štatistického úradu.
- SEGLOVÁ, Lucia. 2012. Samosprávne revolučné orgány v Turci v roku 1918: Mikrohistorický prístup. In: *Historický časopis* (60) 2. ISSN 0018-2575, s. 271-299.

- SRB, Vladimír. Soupisy a sčítání Cikánů-Romů v Československu v letech 1947-1980 a odhady jejich počtu do roku 2000, respektive 2020. 1986. In: *Zpravodaj KSVI: Materiály k problematice etnických skupín na území ČSSR*. Sv. 2 Cikáni v průmyslovém městě (problematika adaptace a asimilace). Praha: Oddělení etnických procesů, s. 72-87.
- Statistický lexikon obcí na Slovensku*. 1927. Praha: Štátny štatistický úrad.
- ŠÁNDOROVÁ, Olga – FRINDT, Ludovít. 1990. *Horná Štubňa*. Horná Štubňa: Miestny národný výbor. ISBN 8090041477.
- ŠKOBLA, Daniel – LEONČIKA, Tadas – ŠTĚPÁNKOVÁ, Martina. 2008. *Etnicita ako štatistický ukazovateľ pri monitorovaní životných podmienok a diskriminácie: analytická správa a odporúčania pre Slovenskú republiku*. Bratislava: Rozvojový program OSN – Regionálny úrad pre Európu – Spoločenstvo nezávislých štátov. ISBN 9788089263080. Dostupné na http://fesprag.ecn.cz/img_upload/72ff215dde4b7f046a6aa04d2af13196/etnicita-ako-statisticky-ukazovatel-pri-monitorovani-zivotnych-podmienok-a-diskriminacie.pdf [cit. 2014-11-27]
- ŠPROCHA, Branislav. 2014. *Reprodukcia rómskeho obyvateľstva na Slovensku a prognóza jeho populačného vývoja*. Bratislava: Prognostický ústav Slovenskej akadémie vied – Infostat – výskumné demografické centrum. ISBN 9788089037384. Dostupné na <http://www.infostat.sk/vdc/pdf/Romovia.pdf> [cit. 2014-11-27]
- ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol. 2012. *Demografický obraz Slovenska v sčítaniach ľudu 1919-1940*. Brno: Tribun EU. ISBN 9788026302643.
- Štatistický lexikón obcí v krajine slovenskej*. 1936. Praha: Orbis.
- TAJFEL, Henri. 1995. *Sociálna psychológia menším*. Bratislava: Nadácia MRG – Slovakia. ISBN 8096716913.
- TIŠLIAR, Pavol. 2011. Priestorové rozmiestnenie rómskej minority na Slovensku podľa výsledkov sčítania obyvateľstva z roku 1940. In: *Slovenská štatistika a demografia* (21) 4. ISSN 1210-1095, s. 3-21.
- UHEREK, Zdeněk – NOVÁK, Karel. 2002. Etnická identita Romů. In: VAŠEČKA, Michal (ed.). *Čačipen pal o Roma: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, s. 93-111. ISBN 8088935415.
- Územie a obyvateľstvo Slovenskej republiky a prehľad obcí a okresov odstúpených Nemecku, Maďarsku a Poľsku*. 1939. Bratislava: Štátny štatistický úrad.
- VANO, Boris – HAVIAROVÁ, Eva. 2002. Demografické trendy rómskej populácie. In: VAŠEČKA, Michal (ed.). *Čačipen pal o Roma: Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, s.475-502. ISBN 8088935415.

Komunitný plán sociálnych služieb mesta Martin na roky 2009-2015. 2009. Dostupné na http://www.martin.sk/VismoOnline_ActionScripts/File.ashx?id_org=700031&id_dokumenty=5805 [cit. 2014-11-27]

Lokálna stratégia komplexného prístupu marginalizovaných rómskych komunit mesta Martin 2009-2015. 2009. Dostupné na http://www.martin.sk/Vismo-Online_ActionScripts/File.ashx?id_org=700031&id_dokumenty=5803 [cit. 2014-11-27]

<http://app.statistics.sk/mosmis/sk/run.html> [cit. 2014-11-27]

<http://sodb.infostat.sk/scitanie/sk/2001/format.htm> [cit. 2014-11-27]

<http://egov.martin.sk/Default.aspx?NavigationState=900:0> [cit. 2014-11-27]